

64-82

వైశేషిక వీరామాంసా

దర్శనము

(త తా ద మ హ ర్షి)

12397

చర్ల గణపతిశాస్త్రి

ACC No
1239

మొదటిముద్రణ
ప్రతులు
500
1978 -

రాజన్ ఎలక్ట్రిక్ ప్రెస్
కాకినాడ

191. 64

వెల. 3-00

ప్రకాశకుడు
ఆర్ విజ్ఞాన పరిషత్తు
చర్ల గణపతిశాస్త్రి
24 పితాపురం బీచ్ క్వార్టర్సు
ఆంధ్ర యూనివర్సిటీ
వాల్తేరు

దీ పిక

ఈ దర్శనమును వై శేషిక దర్శనమనియు, కణాద దర్శనమనియు చెప్పుదురు. కణాదఋషిచే రచింపబడుటవలన దీనిని కణాద దర్శనమని యందురు. ఈ దర్శనకర్త ఋషిపావురమువలె ఒక్కొక్క గింజనె వరు కొని ప్రతిరోజు తన జీవితమును గడపువాడగుటవలన (కణములను వరి తినువాడగుటవలన) కణాదు డనబడెను. ఇతని వృత్తిని కాపోత వృత్తి యందురు. ఇతనిని కణభక్షుడనియు అందురు. ఇతడు కశ్యపగోత్రుడు. ఉలూక మహర్షి కొడుకు. కాన ఔలూక్యుడని యంకొక పేరుగలదు. కాన దీనిని ఔలూక్య దర్శనమనియు అందురు. ప్రమాణాదులైన పదు నాడు పదార్థములను గౌతముడు న్యాయదర్శనములో అంగీకరించెను. అవియు నితనికి సమ్మతములే. కాని ఈ లోకమున నున్న పదార్థములలో ధర్మలేవి? కాని ధర్మము లేనివిధములు? అని పరస్పరము సంస్కర్తము కాకుండ పదార్థజ్ఞాన మెంతవరకు కలగదో యంతవరకు సాధర్మ్య జ్ఞానము తెలియదు కాన సాహచర్య నియమ రూపమైన వ్యాప్తి జ్ఞానము సులభముకాదు. అందుచే ద్రవ్యగుణ భేదముచేత పదార్థ ములు ఏడే యని నిశ్చయించి ఈద్రవ్యమున కిది స్వరూపము ఇవే దానిగుణములు అనియు సువ్యవస్థితముగా కణాదుడు ప్రతిపాదించెను. కనుక ఈదృశ విశేషమును బట్టి ప్రవర్తించుటవల్ల దీనికి వై శేషిక దర్శనమనియు పేరు కలిగినది

పరమాణు వాదము

అనంత విశేష గుణములు గల యణువులు బ్రహ్మాండ సృష్టికి కారణములని చెప్పుట వలనను దీనికి వై శేషిక దర్శనమని పేరు వచ్చిన దనియు కొందరందురు. కారణ గుణములే కార్యమగు సృష్టియందుఁ గనిపించును.

దీనిలో ప్రత్యక్షము అనుమానము అని రెండే ప్రమాణములు అని శ్రీధరనుతానుయాయులు. శబ్దముతో కలిసి మూడని వ్యోమ

శివాచార్యులు. ఇతర ప్రమాణములు అనుమానములో అంతర్భవించును. అనువలబ్ధి ప్రత్యక్షమున అంతర్భవించును.

మననము అనుమానమున కధీనమైనది. అనుమానము వ్యాప్తికి అధీనమైనది. అగ్నిధూమాది సాహచర్యనియమము వ్యాప్తి. వ్యాప్తి జ్ఞానము పదార్థ వివేకమున పీక్షించి కలుగును. ఇటు ఆరుపదార్థములు కణాదుడీ దర్శనములో వ్యవస్థాపన చేసెను. ఇందు పదార్థజ్ఞానము అభ్యుదయ మార్గములు చూపబడెను.

ఈవై శేషిక దర్శన విశిష్టతను తెలుపుచు సర్వదర్శన సంగ్రహములో ఇట్లు చెప్పబడినది:

“ద్విత్యేచపాకజోత్పతౌ విభాగేచవిభాగజే

యస్యైస్థలితాబుద్ధిస్తం వై శేషికంవిదుః”

“ద్విత్యసంఖ్యావిషయములోను పాకజముల ఉత్పత్తి విషయములోను ఎవనిబుద్ధి తొట్రుపాటు పడదో వానిని వై శేషికునిగా జెప్పుదురు.” అని. ఇది యాభాణకము.

ద్విత్యవిషయమున వై శేషిక మతము.

ఈవిషయములో మీమాంసకులు ఇట్లనితి. ఎప్పుడైతే ఘటాద్వయము ఒకచోట పరస్పరము కలిసియుండునో అప్పుడే అక్కడ ద్విత్య సంఖ్య పుట్టును. పిదప ఇంద్రియసంనికర్ష తరువాత ఇది యొకటి యొకటి అవి యపేక్షింపబడగా ద్విత్యము పుట్టును. కనుక అపేక్షాబుద్ధి ద్విత్యమును వ్యక్తముచేయును గాని పుట్టింపదు. ఎప్పుడైతే ఘటాద్వయము విడిపోవునో అప్పుడు ద్విత్యసంఖ్య నశించును. ఇట్లే త్రిత్వాది విషయములోను అని యందురు. వై శేషికులైతే అజ్ఞాతమైన ద్విత్య సంఖ్యను అంగీకరించుట నిరర్థకమని తలంచుచు అపేక్షాబుద్ధియే ద్విత్యాదులను కలిగించునందురు. వీరి మతములో ఇంద్రియార్థ సన్నికర్షము మొదట సంస్కారము కలుగువఱకు ఎనిమిది క్షణములలో క్రమముగా నిట్లు కలుగునందురు. మొదటి క్షణములో ఇంద్రియమునకు ఘటద్వయ

ముతో సంబంధము. రెండవక్షణములో ఏకత్వ జాతిజ్ఞానము. మూడవ
క్షణములో ఈఘటము ఒకటి ఈఘటము ఒకటి అని యపేక్షాబుద్ధి. నాలు
గవ క్షణములో ద్విత్వసంఖ్యాబుద్ధి కలుగును. అయిదవ క్షణములో ద్విత్వ
జాతిజ్ఞానము. ఆరవక్షణములో ద్విత్వసంజ్ఞానము. ఏడవ క్షణములో ఇవి
రెండు ఘటములు మొదలైన ద్విత్వ సంఖ్యతోఁగూడిన ద్రవ్యజ్ఞానము.
ఎనిమిదవక్షణములో అటువంటి జ్ఞానమును గలిగించు సంస్కారము
ఆత్మయందుఁ గలుగును. ఇటు అపేక్షాబుద్ధియే ద్విత్వాదులను పుట్టించు
చును. వ్యంగార్థము దానిని వ్యక్తపరచు వ్యంజకమును అపేక్షించు
నట్లు ఉత్పాదింపఁబడిన యర్థము ఉత్పాదించుదానిని అపేక్షించును.
ప్రస్తుతములో ద్విత్వాదిసంఖ్యను అపేక్షాబుద్ధి అపేక్షించును. అపేక్షా
బుద్ధి ద్విత్వాదులను వ్యక్తపఱచదు. ప్రమాణమువల్ల ప్రమేయము
సిద్ధించుచుకనుక అపేక్షాబుద్ధికి ముందు ద్విత్వాదికములేదు. ఎక్కడనైతే
వ్యంజకము లేకుండ అపేక్షమాణము ఉండునో అక్కడ ఉత్పాదకత్వ
ముండును. ఎట్లగుగా శబ్దములు కంఠాది స్థానములను అపేక్షించు చుం
డఁగా వాయుసంయోగమున శబ్దములు ఉత్పన్నములు అనువ్యాప్తిఁబట్టి
అపేక్షాబుద్ధియే ద్విత్వాదులను పుట్టించునని సిద్ధించినది. ఇదియొకటి ఇది
యొకటి ఇదియొకటి అని ఏకత్వవిషయకమైన యనిత్యమైన యపేక్షాబుద్ధి
వల్ల ద్విత్వాదికము వ్యంగ్యముగాదు. ఏలయన ద్విత్వమన్నది. అనేకమును
ఆశ్రయించిన గుణములుగలది. ద్విత్వసంఖ్యరెండిటియందు పర్యాప్తమై
యున్నది ఇట్లేత్రిత్వాది సంఖ్యఎట్లన, “చైత్రమైత్రులు దేవదత్తునికంటె
వేరైనవారు” అనుచోట పృథక్త్వము అనేకమునందున్నది. దేవదత్తుని
కంటె చైత్రుడు లేడు. దేవదత్తునికంటె మైత్రుఁడు లేడు అనెడి నానైక్య
పృథక్త్వ విషయ కాపేక్షాబుద్ధి వ్యంగ్యముకాదు. అన్నదానివలె. కనుక
వ్యంగ్యత్వము సిద్ధిపకపోవుటవల్ల ఇంక చివరకు జన్యత్వమే సిద్ధించు
చున్నది.

ఇంక నివృత్తి క్రమమెట్లగుగా- పై విచేప్పిన యెనిమిది క్షణము
లలో మూడవక్షణమందు పుట్టిన అపేక్షాబుద్ధి నాల్గవ క్షణములో ద్విత్వ

సంఖ్యను పుట్టించుచున్నది. రెండవక్షణములో ఉత్పన్నమైన యేకత్వ జాతి జ్ఞానమును నశింపఁజేయుచున్నది. ఇట్లు ముందు ముందు జ్ఞానములను పుట్టించుచు వెనుకటి వెనుకటి జ్ఞానములను నశింపఁజేయును. అపు డవి నివర్తించునని భావము. ఇది ద్విత్వవిషయములోని వైశేషికమతము.

పా క జో తృ త్తి వి ష య ము

(పీలు పాకవాదము పిఠరవాదము)

ద్రవ్యములలో తేజస్సంయోగముచేత కొన్నిచోట్ల రూపరసాది కము పరివర్తనము చెందును అపుడు కారణములగు పరమాణువుల గుణములు కార్యములందుఁగలుగును. నల్లనిఘటము కాల్చినపుడు తేజస్సంయోగముచేత ఎఱ్ఱనిదగును. పచ్చని మామిడి అరటిరంగు తేజస్సంయోగముచేత పసువగును. ఇట్లే పండ్లజాతులలోగూడ పులుపువి మధురములగును. తేజస్సంయోగముచే కండలోని కపాలములు విడిపోవుటచేత గాని విశాశముచేఁగాని ఘటమును వానిభాగములు త్ర్యణుకము వఱకు నశించును. పరమాణువులు నిత్యముగాన ద్వ్యణుకమునకు అవయవ నాశముచేత నాశనముకలుగదు. కేవలము పరమాణువులు విడిపోవును. అవి విడిపోయినపుడు పరమాణువులందు పూర్వమందలి రూపరసాదులు నశించి విభాగమొంది అన్యరూపరసాదులు పుట్టి సంయోగ మొంది ద్వ్యణుకత్ర్యణుకాదిక్రమముగా శ్రోత్రకుండతయారగును. ఇదిసూక్ష్మముగాన కండ్లకుఁగనిపింపదు. ఇది యణుపరిపాక ప్రక్రియ. పరమాణువులను పీలువ్రుందురు. కనుక దీనిని పీలు పాకవాదమందురు. ఇది వైశేషికుల మతము. నైయాయికులు పిఠర పాకవాదము నంగీకరింతురు. పిఠర మనఁగా ఘటాదికమైన యవయవి. తేజస్సంయోగముచేత అవయవము లతోపాటు అవయవిలో నొకసారే పూర్వరూపాదులు నశించుట శ్రోత్ర రూపాదులు పుట్టును అని నైయాయికులందురు. దీనిని పిఠరపాకవాదమందురు.”

సున్నపురాయి పగడము ముత్యము వజ్రము రత్నము బంగారము మొదలగువానిలో కారణములగు పరమాణువులలో అనేక విశేషగుణములునుండటవలనను ఆతేజస్సంయోగాది విశేషములవలనను పైకి భిన్నభిన్న సమయములలో విశేషరూపాదులు కనిపించుచున్నను అవి కారణములగు పరమాణుగుణములే కాని వేరు కావు అని గ్రహింపవలెను. సూక్ష్మస్థూలపరిమాణ కార్యములనుబట్టి యాయా పరిమాణవుల మూల గుణములను ఊహింపవలయునే కాని అవి ఇంద్రియ గోచరములు కావు.

- విభాగజ విభాగము -

రెండు వస్తువులు కలియుట సంయోగము. ఆరెండును విడిపోవుట విభాగము, కలియుటకు విరుద్ధమైనది విభాగము. విడిపోవుటకు విరుద్ధమైనది సంయోగము. సంయోగము కర్మజము అని సంయోగజము అని రెండు విధములు. అందులో కర్మజము ఏకతర కర్మజము, ఉభయకర్మజము అని రెండువిధములు. పక్షి చెట్టుమీద వ్రాలినపుడు పక్షికి చెట్టుకు సంయోగము కలుగును. ఒక పక్షియందే కర్మయండుటవలన ఏకతరకర్మజము అనబడును. ఇద్దఱు మల్లుకు పోరాడునపుడు ఆమల్లునియందు ఈమల్లునియందు పోరాటమనుకర్మ యున్నది కాన ఉభయకర్మజము అందురు. పక్షి చెట్టుమీద పడినపుడు పక్షికి ఆకొమ్మకు గలిగిన సంయోగమునుబట్టి ఇతరమగు కొమ్మలకు గలుగు కంపము పక్షి శాఖా సంయోగము నుండి ఇతరశాఖాదులకు సంయోగము కలుగుచున్నదికాన ఇది సంయోగజ సంయోగము అనబడును. ఇట్లే విభాగములోఁగూడ కర్మజమని విభాగజమని రెండు విధములై మరల కర్మజము ఏకతరకర్మజము అని ఉభయకర్మజమని యగును. పక్షి చెట్టునుండి ఎగురునప్పుడు పక్షికి చెట్టుకు విభాగము ఏర్పడును. అప్పుడు పక్షియందే కర్మ ఉండును. మల్లుకు పోరాడి విడిపోవునపుడు ఇద్దఱు విడిపోవుదురు గాన ఇద్దరిలో విభాగకర్మ యుండును. ఇది

యభయకర్మజము. పక్షి డెట్టునుండి యెగురునపుడు ఆ విభాగమువల్ల అదరి ఆ కొమ్మయందలి పువ్వులో పండ్లొ రాలి విభాగ మేర్పడును. అది విభాగజము. ఇవేకాక ఇంకను కారణమాత్ర) విభాగజము కారణ కారణ విభాగజము అని విభాగజ విభాగము రెండు విధములుగా నుండును. ఈవిశేషము వై శేషికులు చెప్పినది. రెండు వస్తువులు సంయోగము చెందినపుడు ఆరెండిటికి మధ్య ఆకాశముకలదు. విభాగ ములో ఆరెండిటికి మధ్య నున్న ఆకాశమునుండి విభాగము ఆక్షణ మందే కలుగదు. ఆకాశములో విభాగము కలిగెడి క్షణము వేళు అని వీరందురు. విడిపోవునపుడు సంయోగము నశించి అవయవి నశించును. మొదట అవయవితో కలియునపుడు ఆకాశమునుండి విభాగము కలు గును. కావున దీనిని కారణమాత్ర) విభాగజమందురు. శరీరము నుండి చేయి తీసినపుడు చేతియందున్న విభాగకర్మ పుట్టి యితర శరీరమందు విభాగము కలిగించుచు అచటి ఆకాశము నుండి విభాగమును కారణములేకయె కలిగించును గాన కారణము నుండి కారణముకాని దాని నుండి విభాగము కలుగునుకాన కారణకారణ విభాగజ విభాగ మన బడును. వివరము ఇతరమగుచోట్ల గ్రహింపనగును.

ఇట్లు ఈ విశేషములను ఈ పదార్థములను తెలిసికొని వాని మన నము జ్వారా వేదములను పరమేశ్వరుని మోక్షమును తెలిసికొని మనము అభ్యుదయమును పొందుదుముగాక.

ఇట్లు
బుధవిధేయుడు
చ ర్ల గ ణ ప తి శా స్త్రీ.

విషయ సూచిక

వరుస నెం.	పుట.
1. మోక్షవివరణము	1
2. ద్రవ్యములు	1
3. గుణములు-కర్మలు	2
4. సమానధర్మము	3
5. విరుద్ధధర్మము	4
6. కార్యకారణములు	9
7. సామాన్యము-విశేషము	9
8. సత్తానిరూపణ	10
9. ద్రవ్యముల లక్షణము	12
10. ఆకాశ నిరూపణ	16
11. గుణనిరూపణము	20
12. దిక్కు నిరూపణ	22
13. సంశయము	22
14. శబ్దనిత్యత్వము	25
15. ఆత్మనిరూపణ	27
16. హేత్వాభాసలు	28
17. మనోనిరూపణ	32
18. ఆత్మ-ద్రవ్యము	33
19. ఆత్మయందు శరీర వ్యవహారము-గౌణము	36
20. ఆత్మలు అనేకము	36
21. పరమాణువులు సృష్టికి కారణము	38
22. అణువుల రూప నిరూపణ	39
23. గురుత్వాదుల నిరూపణ	40
24. ద్రవ్యాదుల శరీరాది నిరూపణ	41
25. పంచభూతములు	42
26. అయోనిజాది శరీరములు	42
27. అయోనిజ నిరూపణము	43

28. కర్మవిచారణ
 29. జలాదివిచారణ
 30. యోగవిచారణ
 31. మోక్షము
 32. వేదరచన
 33. దోష విచారణ
 34. దాన ప్రతిగ్రహములు
 35. అదృష్టము
 36. ఆశ్రమ ధర్మములు
 37. శుచి అశుచి విచారణము
 38. రాగద్వేషాదులు
 39. ద్రవ్యాదుల నిత్యానిత్యత్వము
 40. పీలు పిఠరపాకవాదము
 41. అణుత్వాది విచారణ
 42. ఏకత్వాది విచారణ
 43. కర్మాది విచారణ
 44. అర్థజ్ఞానము
 45. జ్ఞాన నిష్పత్తి
 46. పంచభూతాత్మకత్వము
 47. అసత్త్వ నిరూపణ
 48. ద్రవ్యాది ప్రత్యక్షజ్ఞానము
 49. అనుమతిజ్ఞానము
 50. శబ్దజ్ఞానము
 51. విద్య-అవిద్య
 52. సుఖదుఃఖములు
 53. కారణ విచారణ
 54. అభ్యుదయము
 55. వేదప్రామాణ్యము
-

వైశేషిక మీమాంసా దర్శనము

౧వ అధ్యాయము. ౧వ అహ్నికము.

మూ. అథాతో ధర్మంవ్యాఖ్యాస్యామః 1-1-1

సూ. షటియింక ధర్మమును వ్యాఖ్యానము చేయుదుము.

మూ. యతోఽభ్యుదయ నిఃశ్రేయససిద్ధిః స ధర్మః 1-1-2

సూ. అభ్యుదయమును మోక్షమును సిద్ధింపజేయునది ధర్మము.

మూ. తద్వచనాత్ ఆత్మాయస్యప్రమాణ్యం 1-1-3

సూ. ఆ ధర్మమును చెప్పుటవల్ల వేదము ప్రమాణము.

మూ. ధర్మనిశేషప్రసూతాత్, ద్రవ్యగుణ కర్మసామాన్య
విశేషసమవాయానాం పదార్థానాం సాధర్మ్యవై ధర్మాభ్యాం తత్త్వ
జ్ఞానాత్ నిఃశ్రేయసం 1-1-4

సూ. ధర్మవిశేషముచే గలిగినదియు, ద్రవ్యములు గుణములు
కర్మములు సామాన్యము విశేషము సమవాయము అను పదార్థముల
సాధర్మ్య వైధర్మ్యములవల్ల కలిగినదియు అయిన తత్త్వజ్ఞానమువల్ల
మోక్షము కలుగును. అభావముఅనునదికూడ వేరే పదార్థము గలదు.

వివ:- సాధర్మ్యము = ఎప్పుడును ఉండు సమాన ధర్మము.
వైధర్మ్యము = ఎప్పుడునులేని ధర్మము. భూమి ద్రవ్యములు మొదలగు
నవి తర్వాత సూత్రములలో వివరింపబడును.

మూ. పృథివ్యాపస్తేజో వాయురాకాశం కాలో దిగాత్మా మన
ఇతిద్రివ్యాణి. 1-1-5

సూ. భూమి నీరు తేడస్సు గాలి యాకాశము కాలము దిక్కు
ఆత్మ మనస్సు అని ద్రవ్యములు తొమ్మిది.

వివ:- తేడస్సు లేనప్పుడు చీకటి యుండును. కాన చీకటి వేరే
పదార్థము కాదు.

మూ. రూప రస గంధ స్పర్శాః సంఖ్యాః పరిమాణాని వృథక్త్వం
సంయోగ విభాగా పరత్వా పరత్వే బుద్ధయః సుఖ దుఃఖే ఇచ్ఛా
ద్వేషే ప్రయత్నాశ్చగుణాః 1-1-6

సూ. రూపము రసము గంధము స్పర్శ సంఖ్యలు పరిమాణము
వృథక్త్వము సంయోగము విభాగము పరత్వము అపరత్వము బుద్ధి
సుఖము దుఃఖము ఇచ్ఛ ద్వేషము ప్రయత్నమును అనునవి గుణములు.

వివ:- ప్రయత్నమును అను సముచ్చయముచే గురుత్వము ద్రవ :
త్వము స్నేహము సంస్కారము ధర్మము అధర్మము శబ్దము అను వానిని
గూడ గుణములుగా గ్రహింపవలెను. రూపము, నీలము తెలుపు ఎఱుపు
ప్రీతియు కపిశము చిత్రము అని ఆఱు విధములు. రసము, మధురము
ఆమ్లము లవణము కారము వగరు చేదు అని ఆఱు రకములు. గంధము
సురభి అసురభి అని రెండు విధములు. స్పర్శ. ఉష్ణము శీతము అనుష్టా
శీతము అని మూడు విధములు. సంఖ్యలు ఒకటినుండి అర్బుదము వఱకు
సంఖ్యలు.

మూ. ఉత్తేషణ మపతేషణ మాకుంచనం ప్రసారణం గమనమితి
కర్మాణి 1-1-7

సూ. పైకి డిమ్ముట క్రింద పడవేయుట దగ్గరకు లాగుట
చావుట కదలుట అని కర్మ లైదు.

వివ:- కదలుట అనుదానినిబట్టి భ్రమణరేచన స్పందనాదులు
గ్రహింపదగును.

మూ. సత్ అనిత్యం ద్రివ్యవత్ కార్యం కారణం సామాన్య
విశేషవదితి ద్రివ్యగుణ కర్మణా మవిశేషః 1-1-8

సూ. సత్త అనిత్యము ద్రివ్యవంతము కార్యము కారణము
సామాన్యవంతము విశేషవంతము అనునవి ద్రివ్యగుణ కర్మలకు
సమాన ధర్మములు.

మూ. ద్రవ్యగుణయోః సజాతీయారంభ కత్వంసాధర్మ్యః 1-1-9

సూ. సజాతీయముఃగు పదార్థములను జనింపజేయుట ద్రవ్య
గుణములకు సమాన ధర్మము.

మూ. ద్రవ్యాణి ద్రవ్యాంతర మారభంతే గుణాశ్చ గుణాంతరం
1-1-10

సూ. ద్రవ్యములు ఇతర ద్రవ్యములను గుణములు ఇతర గుణ
ములను గలిగించును.

సమాన ధర్మము - సాధర్మ్యము.

వివ:- భూమ్యాది పరమాణువులవలన ద్వ్యణుకాది మహా భూ
మ్యాదులు భూమ్యాదులందున్న గఠత్వ శీతత్వోష్ణత్వాదుల పరమా
ణువులవలన ద్వ్యణుకాదులు గలిగి యవి వ్యక్తమగును. ద్రవ్యాదులు
మూడిటికి సత్తా సంబంధము సామాన్య విశేషవత్త్వము స్వసమవా
యత్వము అర్థశబ్దాభిధేయత్వము ధర్మాధర్మకర్తృత్వము సమాన ధర్మ
ములు. కారణములకు కార్యత్వానిత్యత్వములు, అనిత్యద్రవ్యము
లకు ద్రవ్యాశ్రితత్వము, సామాన్యములు మూడిటికి స్వాత్మవత్త్వము
బుద్ధి క్షణత్వము అకార్యత్వము అకారణత్వము అసామాన్య విశేష
వత్త్వము నిత్యత్వము అర్థశబ్దానభిధేయత్వము సామాన్య ధర్మములు.
తొమ్మిది ద్రవ్యములకు ద్రవ్యత్వము స్వారంభకత్వము సమవాయి
కారణత్వము గుణవత్త్వము కార్యకారణవిరోధిత్వము అంత్య విశేష
వత్త్వమును సామాన్య ధర్మములు. భూమి జలవహ్ని వాయ్వాత్మ
మనస్సులకు అనేకత్వాపరజాతి మత్త్వములు క్షితి జ. జ్యోతి రనిల
మనస్సులకు క్రియావత్త్వ మూర్తత్వ పరత్వాపరత్వ వేగ వత్త్వములు.
ఆకాశకాలదిగాత్మలకు సర్వగతత్వ పరిమ మహత్త్వ సర్వ సంయోగి
సమాన దేశత్వములు. భూమ్యాదిపంచకమునకు భూతత్వేంద్రియ
ప్రకృతిత్వ బాహ్యైకై కేంద్రియగ్రాహ్య విశేష గుణవత్త్వములు.

భూమి జల తేజో వాయువులకు ద్రవ్యారంభకత్వ స్పర్శవత్త్వములు.
 భూమి జల తేజస్సులకు ప్రత్యక్షత్వ రూపవత్త్వ ద్రవత్వ వత్త్వములు.
 భూమి జలములకు గురుత్వ రసవత్త్వములు. పృథివ్యాధులకు వై శేషిక
 గుణవత్త్వము. భూమి జలాత్మలకు చతుర్దశ గుణవత్త్వము. ఆకాశాత్మ
 లకు ఊణైకైక దేశ వృత్తి విశేష గుణవత్త్వములు. దిక్కాలములకు
 పంచ గుణవత్త్వము. సర్వోత్పత్తిమంతములకు నిమిత్తకారణత్వమును
 క్షీణితేజస్సులకు వైమిత్తికద్రవత్వ యోగము సమాన ధర్మములు.

విరుద్ధధర్మములు — వై ధర్మ్యములు.

జలాదులకు నిర్గంధత్వము. జల భూమి భిన్నములకు గురుత్వ రస
 వత్త్వములు విరుద్ధ ధర్మములు. తేజఃప్రభృతులకు గురుత్వ రసవత్త్వ
 ములు. ఆత్మకు పరార్థత్వము అచేతనత్వము మనస్సునకు అనంతఃకర
 ణత్వము అనష్టగుణవత్త్వము. జలేతరములకు స్నేహత్వము అక్లేదత్వము.
 జలజ్యోతిరనిలములకు అపాకజస్పర్శత్వములు. దిక్కాల మనస్సులకు
 వై శేషిక గుణరహితత్వము. వాయ్వాకాశ దిక్కాల మనస్సులకు అతీం
 ద్రియత్వము. ఆత్మ మనస్సులకు శరీరాంతర్గతత్వము వృత్తి లాభము.
 వాయ్వాదులకు స్పర్శశూన్యత్వము. ఆకాశాదులకు స్పర్శత్వము.
 కాలాదులకు అభూతత్వము విరుద్ధ ధర్మములు.

మూ. కర్మ కర్మసాధ్యం నవిద్యతే.

1-1-11

నూ. కర్మచే సాధింపదగిన కర్మ లేదు.

కర్మ యింకొక సజాతీయ కర్మను పుట్టింపదని భావము,
 సంయోగ విభాగములచే గర్మ కలుగును. కర్మయే కర్మను పుట్టించు
 నన్నచో సంయోగ విభాగములు లేకయే కర్మకు పూర్వము ఇంకొక
 కర్మ యుండవలసివచ్చును. అట్లు లేదు గాన కర్మవలన ఇంకొక కర్మ
 కలుగదని భావము.

మూ. న ద్రవ్యం కార్యం కారణంచ వధతి 1-1-12

నూ. ద్రవ్యము తన కార్యమునుగాని కారణమునుగాని సశింపఁ జేయదు.

ప్రతి ద్రవ్యము కారణముగానో కార్యముగానో యుండును కాన అవి యొకదానినొకటి సశింపఁజేయవు. వానికుండు సంయోగ నాశములవల్లనే సశించునని తెలియునది. కారణములగు బంగారము మట్టి మొదలగునవి కడియములు కుండలు మొదలగు కార్యములుగా నగును. కడియములు కుండలు మొదలగునవి మొదట బంగారము మట్టి మొదలగు కారణములరూపముగా నుండును.

మూ. ఉభయథా గుణాః 1-1-13

నూ. గుణములు కార్య కారణములను రెండింటిని సశింపఁ జేయును.

శబ్దము రూపము మొదలగు గుణములు మొదట తనకు కారణముగా నున్న శబ్దాదులను సశింపజేసి బయలుదేలును. ఆ బయలుదేరిన శబ్దాదులు తరువాతి శబ్దాదులవల్ల సశించును. కాన గుణములు కార్య కారణములను సశింపఁజేయుచు కార్య కారణములు రెండుగా నుండును.

మూ. కార్య విరోధి కర్మ 1-1-14

నూ. కర్మ కార్యమే విరోధిగాఁ గలది.

కర్మ తానొక కార్యమును పుట్టించి సశించునని భావము. కార్యము సిద్ధించువఱకు మాత్రము కర్మ ఉండి తరువాత సశించును. కార్యమగు వస్త్రము తయారుకాఁగానే నేయుట అను కర్మ పోవును. కాన ఇట్లు చెప్పబడెను.

మూ. క్రియా గుణవ త్సమవాయి కారణమితి ద్రవ్యలక్షణం 1-1-5

నూ. క్రియా గుణములుగల సమవాయి కారణము ద్రవ్యము.

ఉపాదానకారణము సమవాయికారణముగ నుండును. ఏది లేక పోయినచో ఏకార్యముకాదో అది యుపాదానకారణము. కుండకు మట్టి, వస్త్రమునకు నూలు ఉపాదానకారణము. వ

మూ. ద్రవ్యాశ్రయీ అగుణవాన్ సంయోగ విభాగేష్వకారణ మనపేక్ష ఇతి గుణలక్షణం. 1-1-16

సూ. ద్రవ్యమును ఆశ్రయించినదై, మఱియొక గుణములేనిదై సంయోగ విభాగములందు ఆక్షేపింపఁబడనిదై కారణముకంటె వేఱు యుండునది గుణము. x

మూ. ఏకద్రవ్య మగుణం సంయోగ విభాగే ష్వనపేక్షకారణ మితి కర్మలక్షణము. 1-7-17 6

సూ. ద్రవ్యమును మాత్రము ఆశ్రయించినదై గుణములులేనిదై సంయోగ విభాగములందు ఇతరా పేక్షలేక కారణమై యుండునది కర్మ.

మూ. ద్రవ్యగుణ కర్మణాం ద్రివ్యం కారణం సామాన్యం. 1-1-18

సూ. ద్రవ్యగుణ కర్మలకు ద్రివ్యము సమాన కారణము.

ద్రివ్యమువలననే ద్రివ్య గుణకర్మలు జనించునని భావము. మట్టివలన కుండయు దానితోపాటు గంధము, జడత్వమును సంకోచ మగుట కలుగును. ఇట్లే ఇతర ద్రవ్యములందు గ్రహించునది.

మూ. తథా గుణః 1-1-19

సూ. అట్లే ద్రివ్యగుణ కర్మలకు గుణము సమానకారణము.

మూ. సంయోగ విభాగ వేగానాం కర్మ సమానం. 1-1-20

సూ. సంయోగ విభాగ వేగములకు కర్మ కారణమగుట సమానము.

మూ న ద్రివ్యాణాం కర్మ. 1-1-21

సూ. ద్రవ్యములకుఁ గర్మ కారణము కాదు.

ద్రవ్యములు ద్రవ్యములవల్లఁ గాని గుణములవల్లఁగాని ఉత్పన్నమగునుగాని కర్మవల్ల ఉత్పన్నముగావు. కర్మవలన సంయోగము పుట్టి పిదప ద్రవ్యము ఉత్పన్నమగునని భావము.

మూ. వ్యతిరేకాత్ = 1-1-23. (నశించుటవలన)

సూ. కర్మ తాను పుట్టిన మరునిముషమందె నశించుట వలనఁ గర్మ ద్రవ్యములకుఁ గారణము కాదు.

మూ. ద్రవ్యాణాం ద్రవ్యం కార్యం సామాన్యం. 1-1-23

సూ. అనేక ద్రవ్యముల వలన ఒక ద్రవ్యమే కలుగును.

అనేకములై న దారములవల్ల బట్ట యొకటి యగుట యిందుకు ఉదాహరణము.

మూ. గుణ వైధర్మ్యాత్ సకర్మణాం కర్మ. 1-1-24

సూ. గుణములతో సమానధర్మము లేకపోవుట వలన అనేక కర్మలవల్లఁ గర్మ కలుగదు.

గుణములు గుణములను పుట్టించునట్లు కర్మలు కర్మలను పుట్టింపవు. కర్మచే సాధింపదగిన కర్మలేదు (11 సూ.) అను దాని భావమే యిందు మరల చెప్పబడినది.

మూ. ద్విత్వప్రభృతయః సంఖ్యాః పృథక్త్వ సంయోగ విభాగాశ్చ. 1-1-25

సూ. రెండు మొదలగు సంఖ్యలును పృథక్త్వ (వేరుయియుండుట) సంయోగ విభాగములును అనేక ద్రవ్యములచే నాతంభింపఁబడిన కార్యములు.

మూ. అసమవాయాత్ సామాన్య కార్యం కర్మ నవిద్యతే. 1-1-26

సూ. రెండు ద్రవ్యములందుఁ గాని రెండిటికంటె నెక్కుడైన ద్రవ్యములందుఁ గాని కలిసి యుండక పోవుటవలన సముదాయ రూపముగఁ గర్మ కనుపట్టదు. సంయోగ విభాగ విశేషములందుఁ గర్మ

కనుపించునదే కాని వేఱుగా ద్రవ్యములందుఁ గాని ద్రవ్యములకు
వేఱుగాఁ గాని కనిపించునది కాదని భావము.

మూ. సంయోగానాం ద్రవ్యం. 1-1-27

సూ. అనేక సంయోగములకు ద్రవ్యము కార్య మగును.

మూ. రూపాణాం రూపం. 1-1-28

సూ. అనేక రూపములకు రూపము కార్య మగును.

మూ. గురుత్వ ప్రయత్న సంయోగానాం ఉత్తేషణం. 1-1-29

సూ. గురుత్వ ప్రయత్న సంయోగములకు ఉత్తేషణ (పై కెత్తు
టమె) కర్మయే కార్యము.

ఇట్లు అవత్తేషణము (=దింపుట) మొదలగు వానియందును.

మూ. సంయోగ విభాగ వేగశ్చ కర్మణాం. 1-1-30

సూ. సంయోగ విభాగ వేగములు కర్మల కార్యములె,

మూ. కారణ సామాన్యే ద్రవ్యకర్మణాం కర్మ అకారణ
ముక్తం. 1-1-31

సూ. కారణ సామాన్యమును గుఱించి చెప్పఁబడిన సందర్భ
ములో ద్రవ్యకర్మలను గుఱించి మాత్రము చెప్పబడినది.

ఇందుచే ద్రవ్య కర్మలకుఁ గర్మ కారణము కాదు. కాని
సంయోగ విభాగములకుఁ గర్మ కారణమగుట విరుద్ధముకాదని భావము.

ఇది

కణాద మహర్షి చే రచింపఁబడి చర్ల వెంకమాంబా

నారాయణ శాస్త్రిల తనయుడగు

చర్ల గణపతిశాస్త్రిచేఁ దెలిగింపఁ బడిన

వై శేషిక మీమాంసా దర్శనమున

మొదటి యధ్యాయములో

మొదటి యాహ్నికము.

మొదటి యధ్యాయమున రెండవ అహ్నికము.

మూ. కారణభావాత్ కార్యభావః.

1-2-1

సూ. కారణము లేకుండఁ గార్యము కలుగదు.

కారణములగు మట్టి చక్రము నీగు కట్టి మొదలగు వానిలో ఏది లేకున్నను కుండ తయారుకాదు. ఇట్లే ఆశ లేకున్నచో పుట్టుకయు పుట్టుక లేకున్న రోగము ముసలితనము దుఃఖములుగాని కలుగవని భావము.

మూ. న తు కార్యభావాత్ కారణభావః.

1-2-2

సూ. కార్యము లేనిచో మాత్రము కారణ ముండకపోదు.

కార్యము లేకపోయినను కారణముండునని భావము. కార్యమైన కుండ లేకపోయినను కారణమైన మట్టి యుండునని భావము.

మూ. సామాన్యం విశేషణం బుద్ధ్యపేక్షం.

1-2-3

సూ. సామాన్యము విశేషము అనునవి బుద్ధి నపేక్షించి సాపేక్షీకములై యుండును.

ప్రాణులు అనునది సామాన్య వాచకము. ప్రాణులలో మనుష్యులు శ్రేష్ఠులు అనుచోట మనుష్యులు అనునది విశేష వాచకము. మనుష్యులలో కొంతమంది బుద్ధిమంతులు అనుచో మనుష్యులు అన్నది బుద్ధిమంతులు అనుదానిని బట్టి సామాన్యము. కనుక నివి బుద్ధిని అపేక్షించి యుండునవి యని భావము.

మూ. భావోఽనువృత్తే రేవ హేతుత్వాత్ సామాన్యమేవ

1-2-4

సూ. ఉనికి అనునది అనాది నుండి వచ్చు వస్తువునకే హేతువై యుండుటవల్ల అది సామాన్యమే అగును.

సకల వస్తువులు ఉండునవిగాన వానికి ఉనికి అన్నది సామాన్య గుణమై యుండునని భావము.

మూ. ద్రవ్యత్వం గుణత్వం కర్మత్వంచ సామాన్యాని విశేషాశ్చ. 1-2-5

సూ. ద్రవ్యత్వ గుణత్వ కర్మత్వములు సామాన్యములు విశేషములు గూడ నగును.

పృథివీ జలాదులందున్న ద్రవ్యత్వాదులు సామాన్యములు. గూఢ సాదులందున్న గుణత్వాదులు సామాన్యములు. కుండ, ఎఱ్ఱని, కూర్చుండుట మొదలగు వానిలో నున్న ద్రవ్యత్వాదులు విశేషములు.

మూ. అన్యత్రాన్వేభ్యో విశేషేభ్యః. 1-2-6

సూ. పదార్థములను విభజింపఁగా విభజింపఁగా వచ్చిన చివరి పరమాణు విశేషములుగాక మిగిలిన ద్వ్యణుకాదులకే సామాన్యములు విశేషములు అను పేర్లు చెల్లును. ద్వ్యణుకాది కార్యములకే గావి నిరవయములకీ సామాన్య విశేషనామములు చెల్లవని భావము.

మూ. సదితి యతో ద్రవ్యగుణకర్మసు సాసత్తా. 1-2-7

సూ. దేనివలన ద్రవ్య గుణకర్మలందు ఇది సత్పదార్థము అని వ్యవహారములు కలుగునో అది సత్త (ఉనికి) అనఁబడును.

మూ. ద్రవ్యగుణ కర్మభ్యోఽర్థాంతరం సత్తా. 1-2-8

సూ. ద్రవ్యగుణ కర్మలకంటె సత్త అన్నది వేఱు.

ద్రవ్య గుణకర్మలువేఱు, ద్రవ్యగుణకర్మలలో అవి యున్నవని తెలుపు సత్త వేఱని భావము.

మూ. గుణకర్మసుచ భావా న్నకర్మ నగుణః. 1-2-9

సూ. గుణకర్మలందుఁగూడ సత్త అన్నది ఉండుటవల్ల అది గుణమునుగాదు, కర్మయునుకాదు.

మూ. సామాన్యవిశేషాభావేన చ.

1-2-10

సూ. సత్త యన్నది సామాన్య రూపముగఁగాని విశేష రూపముగఁగాని లేకపోవుటచేత సత్త అన్నది ద్రవ్యగుణ కర్మలలో ఏదియుఁ గాదు.

మూ. అనేక ద్రవ్యవత్వేన ద్రవ్యత్వ ము క్తం. 1-2-11

సూ. అనేక ద్రవ్యములం దుండుటచేత ద్రవ్యత్వమును ద్రవ్యగుణకర్మలకంటె వేతై నది.

మూ. సామాన్య విశేషాభావేన చ. 1-2-12

సూ. సామాన్యముగను విశేషముగను లేకపోవుటచేత అది ద్రవ్యాదులలో ఏదియుఁ గాదు.

మూ. గుణేషు భావాత్ గుణత్వ ము క్తం. 1-2-13

సూ. గుణములందు ఉండుటవలన గుణత్వమును ద్రవ్యగుణకర్మలకంటె వేతై నది.

మూ. సామాన్యవిశేషాభావేన చ. 1-2-14

సూ. సామాన్యముగను విశేషముగను లేకపోవుటచేత గుణత్వము ద్రవ్యాదులకంటె వేతై నది.

మూ. కర్మసు భావాత్ కర్మత్వ ము క్తం. 1-2-15

సూ. కర్మలం దుండుటవల్లఁ గర్మత్వము ద్రవ్యాదులకంటె వేతై నది.

మూ. సామాన్య విశేషాభావేన చ. 1-2-16

సూ. సామాన్యముగను విశేషముగను లేకపోవుటచేత కర్మత్వము ద్రవ్యాదులకంటె వేతై నది.

మూ. సదితి లింగావిశేషాత్ విశేషణిం గాభావాచ్చైఃకోభావః. 1-2-17

సూ. ఇది సత్త అను జ్ఞాపములో విశేషము లేకపోవుట చేతను భేదానుమానము లేకపోవుటచేతను సత్త యొకటే.

ఇది

(శ్రీ) కణాద మహర్షి చే రచింపఁబడి,
చర్ల వెంకమాంబా నారాయణశాస్త్రిల
పుత్రుఁడగు గణపతిశాస్త్రి చే తెనఁగింపఁబడిన
వై శేషిక మీమాంసా దర్శనమున
మొదటి యధ్యాయమున
రెండవ యాహ్నికము.

రెండవ యధ్యాయములో మొదటి అహ్నికము.

మూ. రూపరసగంధ స్పర్శవతీ వృథివీ. 2-1-1

సూ. రూపరసగంధ స్పర్శలు గలది భూమి.

మూ. రూపరస స్పర్శవత్వ ఆపోద్రవాః స్నిగ్ధాః. 2-1-2

సూ. నీడు రూపరస స్పర్శలు ద్రవత్వము స్నేహము గలది.

మూ. తేజోరూప స్పర్శవత్. 2-1-3

సూ. రూపస్పర్శలుగలది తేజస్సు.

మూ. స్పర్శవాన్ వాయుః 2-1-4

సూ. స్పర్శగలది వాయువు.

భూమ్యాదులు పరమాణురూపములు నిత్యము. వ్యూహకాదులు అనిత్యము.

మూ. త ఆకాశే న విద్యంతే. 2-1-5

సూ. ఆకాశమున రూపాదు లేనియు లేవు.

మూ. సర్పి ర్జతు మధూచ్ఛిష్టానా మగ్నిసంయోగాత్ ద్రవత్వ
మద్భిః సామాన్యం. 2-1-6

సూ. నేయి లక్ష్మ మైనములు అగ్ని సంయోగమువలన ద్రవ
త్వముపొంది నీళ్ళకు సమానమగును.

వృధివీరూపములైన నేయి మొదలైన వానిలోని ద్రవత్వము
నైమిత్తికముగాని స్వాభావికము కాదని భావము.

మూ. త్రపు సీస లోహ రజత సువర్ణానా మగ్ని సంయోగాత్
ద్రవత్వ మద్భిః సామాన్యం. 2-1-7

సూ. తేజోరూపములైన తగరము సీసము ఇనుము వెండి
బంగారములు అగ్ని సంయోగమువలన ద్రవత్వముపొంది నీటితో
సమానములగును.

ఇది కందు రాగి ఇత్తడి పాదరసము మొదలగువాని కుపలక్షణము.
మూ. విషాణీ కకుద్మావ ప్రాంతే బాలధీః సాస్నావాన్ ఇతి
గోత్యే దృష్టం లింగం. 2-1-8

సూ. కొమ్ములు గలది మూపురముగలది కుచ్చతోఽక గలది
గంగడోలుగలది అనునవి గోవును గ్రహించుటలో పైకి గనుపించు
లింగములు.

కొమ్ములు గలది మొదలైన లింగములను బట్టి గోవును
గ్రహించునట్లే వాయువు మొదలైన వానిని స్పర్శ మొదలైన లింగ
ములనుబట్టి గ్రహింపవలెనని తెలుపుటకై మచ్చగా చూపబడెను.
గోలక్షణములు 'గంగడోలుగలది' అన్నది ఇతర జంతువులకంటె విల
క్షణమైన దగుటచే ఇతర జంతువ్యావర్తకమైనట్లు ఇతర వస్తువ్యావర్తక
లింగములును ఆయా పదార్థ లక్షణములలో గ్రహింపవలెను.

మూ. స్వర్ణశ్చ వాయోః. 2-1-9

సూ. వాయువునకు స్వర్ణయే లింగము.

మూ. సచదృష్టానాం స్వర్ణ ఇత్యదృష్టలింగో వాయుః 2-1-10

సూ. పైకిఁ గనిపించు పృథివ్యాదులకు స్వర్ణ యొక్కటే లింగము గాదు, గంధాదులును గలవు. వాయువు మాత్రము పైకిఁ గనిపింపని స్వర్ణ యొక్కటే లింగముగాఁ గలది.

మూ. అద్రవ్యవత్త్వేన ద్రవ్యం. 2-1-11

సూ. ద్రవ్యముకాని స్వర్ణ గుణముగాఁ గలది కాన వాయువు ద్రవ్యము.

వాయువు పృథివ్యాది ద్రవ్యములవలెఁ గంటికి కనిపించదు. పైకి కనిపించునవే ద్రవ్యము లనుకొనరాదు. గుణక్రియలు కలది ద్రవ్యము. ఇక్కడ స్వర్ణ అను గుణము కలదికాన వాయువు ద్రవ్యమని భావము.

మూ. క్రిమావత్త్వాత్ గుణవత్త్వాచ్చ. 2-1-12

సూ. క్రియ కలిగిన దగుటవల్లను, గుణము కలిగిన దగుటవల్లను, వాయువు ద్రవ్యము.

మూ. అద్రవ్యత్వేన నిత్యత్వ ముక్తం. 2-1-13

సూ. ఇతర ద్రవ్యముతోఁ గూడినది కాకపోవుటచే వాయువు నిత్యము ఇతర ద్రవ్యముతో అసంగా ఇతర ద్రవ్యావయవములతోఁ గూడినది నశించును, అది అనిత్యమగును. ఇది అట్లు సావయవము కాదు కాన నిత్యమని భావము.

మూ. వాయోర్వాయు సంఘాచ్ఛసం నానా త్వేలింగం. 2-1-14

సూ. వాయువువలన వాయుతిరంగములు ఏర్పడుటయే వాయువులు అనేకమగుటకు లింగము.

మూ. వాయు సంస్కరే ప్రత్యక్షాభావాత్ దృష్టం లింగం న విద్యతే. 2-1-15

నూ. వాయు సంకర్షణముతో ప్రత్యక్షమగు ప్రమాణము లేక పోవుటవలన అనుమానలింగమెకాని దృష్టమగు లింగములేదు.

మూ. సామాన్యతో దృష్టా చ్ఛాపిశేషః 2-1-16

నూ. సామాన్యతో దృష్టమనెడి యనుమాన ప్రమాణము చేతను వాయువు విశేషములేనిది.

పూర్వవంతము శేషవంతము సామాన్యతో దృష్టము అని యనుమానము మూఁడు విధములు. కారణముచే గార్యమును అనుమానించుట పూర్వవంతము. ఉదా: మబ్బులను బట్టి వర్షము కురియునని యూహించుట. కార్యముచే కారణమును ఊహించుట శేషవంతము.

ఉదా:-నదుల పరదలను బట్టి వర్షము కురిసినదని యూహించుట. ఆప్రత్యక్షమగు కారణ సామాన్యమును బట్టి కార్యముతోచుట సామాన్యతో దృష్టము.

ఉదా:-ఇచ్చాదులను బట్టి వానికి స్థానమగు ఆత్మ వ్యక్తమగుట. సామాన్యతో దృష్టమను అనుమానమువల్ల అసంగ అప్రత్యక్ష కారణములచే సిద్ధించుటవల్ల వాయువు విశేషములేనిది. ప్రత్యక్షముగాఁ గనిపించు వస్తువులలోనే కాని యితర వస్తువులలో విశేషములు కనిపించవు కాన వాయువు విశేషములేనిదని భావము.

మూ. తస్మాదాగమికం. 2-1-17

నూ. వాయువు ద్రవ్యమగుటవల్ల వాయునామము ఆగమసిద్ధమైనది.

“వాయుర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతా” వాయువనునది వస్తువులను చిమ్మునట్టి దేవత. ఇత్యాది వేద వాక్యములచే ఆ చిమ్మునట్టిది వాయువు అను నామము ఆగమసిద్ధము.

మూ. సంజ్ఞాకర్మ త్వస్మద్విశిష్టానాం లింగం. 2-1-18

వేదములందలి సంజ్ఞలు, కర్మలయితే మనకంటె విశిష్టులగు వాయుమహర్షి వరుణ పరమాత్మలకు సూచకము.

ఆయా దేవతానామములను బట్టి సృష్ట్యాది కార్యములు వాయువును సూచించునట్లు మహర్షి వరుణేంద్ర పరమేశ్వరులు పైకి కనుపింపకున్నను వారు ఉన్నారనుటకు హేతువులని భావము.

మూ. ప్రత్యక్ష ప్రవృత్తత్వాత్ సంజ్ఞా కర్మణః. 2-1-19

సూ. ఆయా దేవతల నామములు వారి కర్మలు ప్రత్యక్షములైన కార్యములందు ప్రవర్తించుటవలన వానికి కారణములగు దేవతాదులున్నారు.

డిత్య డబిత్యాది నామములు, క్షిత్యాది భూతములు సూర్య చంద్ర నక్షత్రాదులు లోకాదులు నగు కార్యములు ప్రత్యక్షములు. వానికి కర్మలుండి తీరవలెను. ఆకర్మలగు వరుణేంద్ర పరమేశ్వరాదులకు సూచకములని భావము.

మూ నిష్కామణం ప్రవేశన మిత్యాకాశ లింగం. 2-1-20

సూ. నిష్కామిందుట ప్రవేశించుట అనునవి యాకాశమునకు సూచకము.

ఇవి యుపలక్షణములు కాన ఉత్తేపజాదులును ఆకాశమునకు సూచకములు. ఆకాశమనగా అవకాశము. కాళీప్రదేశము. కాళీప్రదేశము లేనిచో వెడలుట ప్రవేశించుట ఎత్తుట మొదలగు కర్మలు కుదురవు. కాన వీనిని బట్టి ఆకాశ మున్నదని సిద్ధించుచున్నదని భావము.

మూ. తదలింగ మేకద్రవ్యత్వాత్కర్మణః. 2-1-21

సూ. నిష్కామిందుట మొదలగునవి ఒక మూర్త ద్రవ్యమునందు మాత్రమే యుండును. ఆకాశము మూర్తద్రవ్యము కాదు కాన పైకర్మలు ఆకాశ మున్నదనుటకు సూచకములు కావు.

ఇది పూర్వపక్షనూత్రము. కారణము సమవాయి అసమవాయి నిమిత్తము అని మూడు విధములు. దేనియందుఁగలసి యుండుటచే కార్యము పుట్టునో అది సమవాయి కారణము. ఉదా:- మట్టి కుండకు దారములు వస్త్రమునకును సమవాయి కారణము. కారణముకుఁగాని కార్యముకుఁగాని కలిసియుండిన కారణము అసమవాయి కారణము. ఉదా:- మట్టి సంయోగమును రూపమునుబట్టి కుండయు దాని రూపమును, దారముల సంయోగమును రూపమునుబట్టి వస్త్రము దాని రూపమును గలుగుచున్నవి. వానిలో సంయోగమును రూపమును అసమవాయి కారణములు. కుండ వస్త్రము అగుటకు దండము చక్రము కుమ్మరి మగ్గము సాలెవాఁడు మొదలగునవి నిమిత్త కారణములు. సమవాయి అసమవాయి కారణములకంటె భిన్నమైనవి నిమిత్త కారణములు. ఈ కర్మలు ఆకాశమునకు సమవాయి కారణము కాదని నిషేధింపబడినది. కుండ, బట్ట మొదలగువానికి మట్టి దారములు మొదలగు మూర్తద్రవ్యములే సమవాయి కారణముగా నున్నవి. ఆకాశము మూర్తద్రవ్యము కాదు కాన ఆకాశము సమవాయి కారణము కాదని పూర్వపక్ష యాక్షేపము.

మూ. కారణాంతరానుక్లప్తి వైధర్మ్యచ్చ.

2-1-22

సూ. సమవాయికంటె నితర కారణములను కల్పించుటలో వైధర్మ్యము ఉండుటవలనను ద్రవ్యములకు సంబంధించిన కర్మలు అసమవాయి కారణము కావు. అసమవాయి నిమిత్తములు ఆకాశమున నుండవు. ఆకాశము నిష్క్రమణాదులకు కారణముకాదు గనుక దానిని బట్టి ఆకాశము ద్రవ్యముగా సంగీకరించుట సరికాదని ఆక్షేపము.

మూ. సంయోగా దభావకర్మణః

2-1-23

సూ. మూర్తిగల ద్రవ్యమితో సంయోగముండుటవలన కర్మ యుండు కాని యాకాశము లేకపోవుట కాదు. ఒక వస్తువు నిసరి

సప్తమ దాని పిదపనున్న యితరవస్తు సంయోగమువలనఁగాని, గురుత్వ శక్తి ప్రతిబంధకమగుటవలనఁగాని వేగమాగి కర్మ ముగియును కాని పిదప ఆకాశము లేకపోవుటవలనఁ గాదు. అందుచే ఆకాశము అంతటను ఎల్లపుడును ఉండనే యున్నది. అది కర్మకంటె పూర్వమే యున్నది. కాన కర్మకు ఆకాశమును ఏవిధముగను కారణముగా చెప్పరాదు. కనుక ఆకాశము కర్మకు నిమిత్త కారణమును కాదు. ఆకాశములేచో వస్తువుల కదలికయే శక్యముకాదు. కాన ఆ కదలికనుబట్టి ఆకాశమును ద్రవ్యమున్నట్లు అనుమానింపఁబడుచున్నదని భావము.

మూ. కారణగుణపూర్వకః కార్యగుణోదృష్టః 2-1-24

కార్యములందున్న గుణములు కారణగుణములనుబట్టి వచ్చినవిగఁ జూడఁబడుచున్నవి.

మూ. కార్యాంతరాఽప్రాదుర్భావాచ్ఛబ్దః స్పర్శవతామగుణాః 2-1-25

సూ. ఇతర కార్యములందు పుట్టకపోవుటవలన శబ్దము స్పర్శకల వానికి గుణముగాదు.

మూ. పరత్రీసమవాయాత్ ప్రత్యక్షత్వాచ్చ నాత్మగుణో న మనోగుణః 2-1-26

సూ. ఆత్మ మనస్సులకంటె నితరమగుచోట్ల ఉండుట వలనను అంతరింద్రియమగు చిత్తమునకు వెలుపలనున్న యింద్రియములకు ప్రత్యక్ష మగుటవలనను ఆశబ్దము ఆకాశగుణమే గాని ఆత్మకుఁగాని మనస్సుకఁగాని గుణముకాదు.

ఆత్మ మనశ్శబ్దములు దిక్కాలములకును ఉపలక్షణము. కనుక శబ్దము దిక్కునకును కాలమునకును గుణముకాదని చెల్లినది.

మూ. పరిశేషాల్లింగ మాకాశస్య. 2-1-27

సూ. ఇంక మిగిలినది ఆకాశముకాన శబ్దము ఆకాశమునకు
సూచకము.

ఇందుచే శబ్దమొకటె ఆకాశమునకు సూచకముకాని నిష్క్రమ
ణాదులు లింగముకావని భావము.

మూ. ద్రవ్యత్వ నిత్యత్వే వాయునా వ్యాఖ్యాతే. 2-1-28

సూ. వాయువువలె ఆకాశమును నిరవయవముకాన అది నిత్య
మును, గుణము కలదికాన ద్రవ్యము నగు.

మూ. తత్త్వం భావేన. 2-1-29

సూ. పృథ్వీవ్యానులందు సత్త యొకటె యయినట్లు ఆకాశ
మును ఒకటి.

మూ. శబ్దలింగావిశేషా ద్విశేషలింగా భావాచ్చ. 2-1-30

సూ. శబ్దరూపమైన లింగ మొకటె విశేషముగాఁ గలదగుట
వలనను ఆకాశములు భిన్నములని తెలిపెడి యితర విశేష లింగములు
లేకపోవుటవలనను ఆకాశ మొకటెయని సిద్ధించినది.

మూ. తదనువిధానాజేక పృథక్త్వం చేతి. 2-1-31

సూ. పైదాని బట్టి శబ్దము ఆకాశమునకు గుణముగ విధించుట
వలననే యాకాశ మొకటె యనియు ఇతర ద్రవ్యములకంటె వేతైనది
అనియు సిద్ధించినది.

ఇది

కణాది మహర్షి చే రచింపఁబడి చర్ల వెంకమాంబా

నారాయణ శాస్త్రిల తనయఁడగు

గణపతిశాస్త్రి చే అనువదింపఁ బడిన

రెండవ యధ్యాయమున

మొదటి యాహ్నికము.

రెండవ యధ్యాయమున రెండవ యాహ్నికము

మూ. పుష్పవస్త్రయోః సతి సంస్కారే గుణాంతరాపాదు
 రాభివో వస్త్రే గంధాభావలింగం. 2-2-1

సూ. పుష్పలకు వస్త్రములకు సంబంధ మున్నపుడు గంధము
 కంటె సంస్కార గుణము పుట్టకపోవుట, వస్త్రమందు గంధము లేదను
 టకు సూచకము.

వస్త్రములదగ్గర పుష్ప లున్నప్పుడున్న గంధము ఆ పుష్పల
 వలనఁ గలిగిన యాపాధిక (నైమిత్తిక) గంధమే కాని స్వాభావికము
 కాదు. కారణములగు దారములం దేగుణములున్నవో యవే కార్య
 మగు వస్త్రమందుఁ గనిపించును. కారణములందు లేని గుణములు
 కార్యములందుఁ గనిపించినచో అవి యాపాధిక (నైమిత్తిక)ములే కాని
 స్వాభావికములు కావు. దేనికై నను లక్షణము చెప్పవలసి వచ్చినపుడు
 స్వాభావికములగు గుణములను బట్టియే చెప్పవలయును. కాని యాపా
 ధిక గుణములను బట్టి చెప్పరాదని భావము.

మూ. వ్యవస్థితః పృథివ్యాం గంధః. 2-2-2

సూ. పృథివియందు గంధముకలదు.

పృథివికి గంధము గలిగియుండుట లక్షణమని భావము.

మూ. ఏతేనోష్ణతా వ్యాఖ్యాతా. 2-2-3

సూ. దీనిచే అగ్నికి ఉష్ణత్వ ముండునని వ్యాఖ్య చేయబడినది.

మూ. తేజస ఉష్ణతా. 2-2-4

సూ. తేజస్సునకు ఉష్ణత్వము స్వాభావిక గుణము.

మూ. అవ్స శీతతా. 2-2-5

సూ. నీశ్చయందు శైత్యము స్వాభావిక గుణము.

మూ. అక్షరస్మి న్నపరం యుగపచ్చిరం క్షీప్రమితి కాల
లింగాని. 2-2-6

సూ. పూర్వమందున్న దానియందు పూర్వపుది యని ఒక్క
మాటుది, చాలకాలపుది, వేగముగలది అనునవి కాలమునకు
సూచకములు.

భూతభవిష్య ద్వర్తమానములందు జరిగిన కార్యములు కాలము
నకు సూచకము.

మూ. ద్రవ్యత్వ నిత్యత్వే వాయునా వ్యాఖ్యాతే. 2-2-7

సూ. వాయువువలె కాలమును నిరవయవముకాన నిత్యమును,
గుణముగలది కాన ద్రవ్యమును అగునని వ్యాఖ్యానము చేయబడినది.

మూ. తత్త్వం భావేన. 2-2-8

సూ. సత్త యొక్కటె యయినట్లే కాలమును ఒకటే.

మూ. నిత్యేష్వభావా దనిత్యేషు భావాత్ కారణే కాలాభ్యేతి
2-2-9

సూ. నిత్యపదార్థములందు ముందు వెనుక తర్వాత అను వ్యవ
హారము లుండకపోవుటవల్ల, అనిత్యపదార్థములం దవి యుండుటవల్ల
వానికి గారణమైనదానియందు కాలమరు పేరు గలిగినది.

ఆకాశాది నిత్యపదార్థములందు ఇదివరకు పుట్టినది ఒకసారి
పుట్టినది చాలకాలముక్రిందట పుట్టినది వేగముగా పుట్టినదను జ్ఞానము
లేకుండుటవల్లను కుండ బట్ట మొనలైన యనిత్యవస్తువులందు ఇప్పుడు
చేసినది పగలుచేసినది ఇత్యాది వ్యవహారజ్ఞానము ఉండుటవల్లను
కాలము కారణము అగునని భావము.

మూ. ఇత ఇదమితి యతస్తద్విశ్య లింగం 2-2-10

సూ. దీనికంటె నిది దీనికంటె అది అని యొక్కదానినిబట్టి, యుద్దేశింపఁబడినది దిక్కునకు సూచకము. ఈ యింటికిది తూర్పు, దీనికిది పడమర ఇది యుత్తరము ఇది దక్షిణము మొదలగు వ్యవహారములు దిక్కునకు సూచకము.

మూ. ద్రవ్యత్వ నిత్యత్వే వాయువా వ్యాఖ్యాతే 2-2-11

సూ. వాయువువలె నిరవయవముగాన దిక్కు నిత్యత్వమును గుణము కలది కాన ద్రవ్యమునగు.

మూ. త త్వంభాసేన. 2-2-12

స త్తయొకటి అయినట్లే దిక్కును ఒకటె.

మూ. కార్య విశేషేణ నానాత్వం. 2-2-13

సూ. కార్యభేదముచేత దిక్కుకు నానాత్వము గల్గినది.

మూ. ఆదిత్య సంయోగాత్ భూత పూర్వాత్ భవిష్యత్ బూతాచ్చ ప్రాచీ. 2-2-14

సూ. ఇదివరకు జరిగినట్టియు, జరగబోవునట్టియు, జరుగుచున్నట్టియు సూర్యసంయోగమువల్ల తూర్పు అను వ్యవహారము కలిగెను.

మూ. తథా దక్షిణా ప్రతీచ్యదీచ. 2-2-15

సూ. ఇట్లే దక్షిణ పడమర ఉత్తరము అని వ్యవహారము కలిగెను.

మూ. ఏతేన దిగంతరాళాని వ్యాఖ్యాతాని. 2-2-16

సూ. దానిచే దిక్కుల మధ్యభాగము విశాల్యాది మూలలు వ్యాఖ్యానము చేయబడినవి.

మూ. సామాన్య ప్రత్యక్షాత్ విశేషాప్రత్యక్షాత్ విశేష స్మృత్యేచ్ఛ సంశయః 2-3-17

సూ. సామాన్యముగు రూపములు ప్రత్యక్షమగుటవల్లను ఒక దానినుండి వేఱు విశేష రూపములు ప్రత్యక్షము కాకపోవుటవల్లను వేఱు చేయు విశేషము జ్ఞాప్తికివచ్చుటవల్లను సంశయము కలుగుచున్నది.

దూరమందున్న స్తంభమును జూచి మనుష్యుడనుకొనుటగో మనుష్యునివలె నిలబడి యుండుటయును సామాన్య విషయము దూరమునకు ప్రత్యక్షమగును. స్తంభమునుండి వేఱుచేయు చేతులు కాళ్లు మొదలైనవి ప్రత్యక్షము కాకపోవుటవల్లను కాళ్లు చేతు లున్నవాడే మనుష్యుడని జ్ఞాపకము వచ్చుటచేతను ఇది స్తంభమా? మనుష్యుడా? అని సందేహము కలుగును.

మూ. దృష్టంచ దృష్టవత్. 2-2-18

సూ. ఇదివఱకు చూడబడినదానివలె చూడబడినదియు సంశయ హేతువగును.

మూ. యథాదృష్ట మయథాదృష్టత్వాచ్చ. 2-2-19

సూ. ఇదివఱకొక విధముగాఁ జూడబడిన దింకొకవిధముగా చూడబడుటవల్లను సంశయము కలుగును. జుట్టుకలవాడు జుట్టుతీసి వేయగా ఇతడతడా? అని సంశయము.

మూ. విద్యాఽ విద్యాతశ్చసంశయః 2-2-20

సూ. విద్య యవిద్యలవల్లను సంశయము కలుగును జ్ఞానికి అజ్ఞాని చెప్పినదానినిబట్టి అజ్ఞానికి జ్ఞాని చెప్పినను తన యజ్ఞానమువల్ల సంశయము కలుగును.

మూ. శ్రోత్రగ్రహణో యోఽర్థః సశబ్దః 2-2-21

సూ. చెవి గ్రహించు పదార్థము శబ్దము.

మూ. తుల్యజాతీయేష్వర్థాంతర భూతేషు విశేషస్య ఉభయథా దృష్టత్వాత్. 2-2-22

సూ. సమానముగాఁ దోచు వేర్వేఱు ద్రవ్యాదులందు విశేషము రెండు విధములుగా తోచుటవల్ల శబ్దమందు సంశయము ఇంద్రియము లచే రూప రసాదులు గ్రహింపబడునట్లు శబ్దమును గ్రహింపఁబడుటచే శబ్దము గుణమనియు, శబ్దమందు తేలికయైన బరువైన గుణములు

తోచుటచే ఆ గుణములు కాశ్రయమైనది ద్రవ్యము కాన ద్రవ్యమనియు
తోచుచున్నది. నీనిచే శబ్దము గుణమా? ద్రవ్యమా? కర్మయా అని
సంశయము కలుచున్నది.

మూ. ఏకద్రవ్యత్వాన్న ద్రవ్యం.

2-2-23

సూ. ఒక ఆకాశ ద్రవ్యమందే సమవాయిగా నుండుటవలన
శబ్దము ద్రవ్యముగాదు.

మూ. నాఽపి కర్మాఽచాక్షుత్వాత్.

2-2-24

సూ. కంటికిఁ గనిపింపక పోవుటవల్ల శబ్దము కర్మ కాదు.
కర్మ కంటికి గోచరించును, శబ్దము చెవికి గోచరించునని భావము.

మూ. గుణస్య సతోఽపవర్గః కర్మభిః సామాన్యం.

2-2-25

సూ. గుణమునకు కర్మలతోపాటు తాను పుట్టిన తరువాత నశిం
చుట యను సమానధర్మము మాత్రమే కలదు.

మూ. సతో లింగభావాత్.

2-2-26

సూ. సత్తు అనగా ఉన్నదనుటకు లింగము లేకపోవుటవల్ల
శబ్దము అనిత్యము.

మూ. నిత్య వైధర్మాత్.

2-2-27

సూ. ఇతర నిత్య పదార్థములతో సమానధర్మము లేకపోవుట
వలన అది అనిత్యము.

మూ. అనిత్యశ్చాయం కారణతః.

2-2-28

సూ. భేరీ దండాది కారణములు బట్టి కలుగుచున్నవి కాన
శబ్దము అనిత్యము.

మూ. సచాఽసిద్ధం వికారాత్.

2-2-29

సూ. భేరీ దండాదులవల్ల మంద్ర మధ్య తీవ్రవాదిశబ్ద వికారములు
కలుగుటవలన శబ్దము భేరీ దండాదులచే సిద్ధించినది కాదనరాదు.

మూ. అభివ్యక్తా దోషాత్.

2-2-30

సూ. శబ్దము యొక్క అభివ్యక్తిలో దోష ముండుట వలన శబ్దము పుట్టక అభివ్యక్త మగు సనరాదు.

మూ. సంయోగాత్ విభాగా చ్చబ్దాశ్చబ్ద నిష్పత్తిః. 2-2-31

భేదీదండాది సంయోగమువల్లను వెదకుట మొదలుగా వానిని చీల్చుట వల్లను శబ్దమువల్లను శబ్దము పుట్టుచున్నది. కంతమందు తాలు సంతాది సంయోగమువల్ల శబ్దములు పుట్టునని తెలియునది.

మూ. లింగాచ్చానిత్యః శబ్దః.

2-2-32

సూ. లింగమునుబట్టియు శబ్దము అనిత్యము.

భేదీదండాదుల శబ్దము ఎల్లు శ్రోత గ్రాహ్యమో అట్లే వర్ణ వదాత్మక శబ్దముకూడ శ్రోత గ్రాహ్యమే యగునుగాన శబ్దము అని త్యమే అని భావము.

మూ. ద్వయోస్తు ప్రవృత్త్యో రభావాత్.

2-2-33

సూ. వక్తలు శ్రోతలిద్దటి ప్రవృత్తులు వేరుగా నుండకపోవుట వల్ల శబ్దము నిత్యము.

ఇక్కడనుండి మూడు సూత్రములలో పరమత సమ్మత నిత్యత్వ మును జెప్పుచున్నాడు. గురువు చెప్పును. దానినె శిష్యుడు చదువును. రెండు నొకటిగానె యున్నవిగాన శబ్దము నిత్యమని భావము.

మూ. ప్రథమాత్.

2-2-34

సూ. శ్రుతులలో ప్రథమ శబ్ద మోగమువల్లను శబ్దము నిత్యము.

“ద్విః ప్రథమా మన్వాహ త్రిరుత్తమాం” మొదటి సామము రెండుసార్లు పలికెను. చివరదానిని మూడుసార్లు పలికెను. అనువానిలో మొదటి సామము స్థిరముకానిచో దిరుగ దానిని పలుకుట పలుపడదు కదా. కాన దీనిని బట్టియు శబ్దము నిత్యమని పరమతము.

మూ. సం ప్రతిభావాచ్ఛ.

2-2-35

నూ. తిరుగ తిరుగ ఇదివఱకటిదే స్మృతిః వచ్చుటవల్ల శబ్దము
నిత్యము.

మూ. సందిగ్ధాః.

2-2-36

నూ. పైన చెప్పినవి వివిధముగ నుండుటవలన సందిగ్ధములు,
ఇది సిద్ధాంత సూత్రము

మూ. సతి బహుత్వే సంఖ్యాభావః సామాన్యతః.

2-2-37

నూ. అకారాది సామాన్యజాతినిబట్టి వర్ణము సంఖ్య సిద్ధించును.
అకారాదులు జాతినిబట్టి సంఖ్య సిద్ధించునుకాన వర్ణములు
అనంతము లనరాదని భావము.

ఇది

(శ్రీ) కణాద మహర్షి చే రచింపఁబడి,

చర్ల వెంకమాంబా నారాయణశాస్త్రిల

తనయుఁడగు గణపతిశాస్త్రిచే తెనాలింపఁబడిన

వై శేషిక మీమాంసా దర్శనమున

రెండవ యధ్యాయమున

రెండవ యాహ్నికము.

మూడవ యధ్యాయమున మొదటి అహ్నికము.

మూ. ప్రసిద్ధా ఇంద్రియార్థాః. 3-1-1

సూ. ఇంద్రియ విషయములైన రూపరసగంధ శబ్ద స్పర్శలు ప్రసిద్ధములు. కన్ను రూపమును నాలుక రసమును ముక్కు గంధమును ఔషి శబ్దమును చర్మము స్పర్శను గ్రహించును.

మూ. ఇంద్రియార్థ ప్రసిద్ధి రింద్రియార్థేభ్యోఽర్థాంతరస్య హేతుః. 3-1-2

సూ. ఇంద్రియములు వాని విషయమును అనుభవించుట ప్రసిద్ధి. ఆ ఇంద్రియ విషయములకంటె వాని ప్రేరేపించునది ఇంకొకటి యున్నదనుటకు హేతువు.

గంధాది విషయములను గ్రహించు ఘ్రాణా దీంద్రియములకు ప్రయోక్త ఆత్మయని భావము.

మూ. సోఽన పదేశః. 3-1-3

సూ. విషయములను శరీరము గ్రహించునను (సః=) హేతువు, సరియైన హేతువుకాదు. (అనపదేశమః)

గంధాది జ్ఞానమునకు శరీరమే హేతువు అనునది సరియైన హేతువుకాదు. గంధాదులను గ్రహించునది యాత్మయేకాని శరీరము కాదని భావము.

మూ. కారణజ్ఞానాత్. 3-1-4

సూ. శరీర కారణములగు భూతములకు విషయములకు జ్ఞానము తేకపోవుటవలన ఆత్మయే కాని శరీరము ప్రయోక్తకాదు.

మూ. కార్యేషు జ్ఞానాత్. 3-1-5

సూ. ఘటపటాది కార్యములందు జ్ఞాన ముండవలసి వచ్చుట వలన ఘటాదులకు కారణములగు పృథివ్యాది వరమాణువులందు జ్ఞాన మున్నదనరాదు.

మూ. అజ్ఞానాత్ చ.

3-1-6

సూ. తత్కార్యములగు ఘటాదులందు జ్ఞానము లేకపోవుట వలనను శరీర కారణములు గంధాది జ్ఞానమునకు హేతువులు కావు.

మూ. అన్యదేవ హేతుత్వ నపదేశః. (అహేతుః) 3-1-7

సాధింపఁ దగినదానికంటె నితరమైనదే హేతువగును కాని సాధింపఁ దగినది హేతువు కాదు.

సాధింపఁదగిన యాత్మకు గంధాదిజ్ఞానమే హేతువగును కాని ఆ సాధింపఁదగినదే హేతువు కాదు. శూణాదులతో నాత్మకు తాదాత్మ్యముగాని అవి ఉత్పత్తిస్థానములుగాని కావు. ఆత్మజ్ఞానము అనుమానముచే సిద్ధించును.

మూ. అర్థాంతర మర్థాంతర స్యానపదేశః.

3-1-8

సూ. ఇతర పదార్థము దానికంటె నితరమైన పదార్థమునకు హేతువు కాదుకదా.

అగ్ని మొదలగువానికి కార్యములగు ధూమాదులు అశ్వము మొదలగు వానికంటె నితరములైనట్లే అగ్ని మొదలగు వానికిని ఇతరములే. ధూమాదులకు సంబంధించినవగు అగ్ని మొదలగునవి ధూమాదులకుఁ గారణమైయు గంధాది జ్ఞానము దానికి సంబంధించిన ఆత్మయున్న దనుటతోఁ గారణ మగునుకాని దానికంటె నితరమగు శరీర గుణములు తద్భిన్నమైన యాత్మకు కారణములు గావు. గంధాది జ్ఞానమునకు ఆత్మకు అవినాభావ సంబంధము ఉన్నందువల్ల గంధాది జ్ఞానము ఆత్మకు సూచకమగునని భావము.

మూ. సంయోగి సమవా య్యేకార్థ సమవాయి విరోధః చ. 3-1-9

సూ. సంయోగి, సమవాయి, ఏకార్థ సమవాయి విరోధి అనునవియును సరియగు హేతువులు కావు.

‘శరీరము శరీరమగుటవలన చర్మముకలది’ అనుమాట శరీర మగుటవలన అను హేతువును సంయోగి అందును. చర్మము శరీర కార్యముకాని తత్కారణముకాని కాదు. అది శరీరముతో కూడఁ బుట్టి నది. కాన నిది యెప్పుడును శరీరముకు సంయోగము కలిగి యుండును. కాన ఇది పైకి హేతువువలె కనిపించుచుకాని సరియైన హేతువుకాదు. సమవాయిః-ఆకాశము ద్రవ్యమగుటవలన ఘటమువలె పరిమాణము కలది. ఇట పరిమాణము ఆకాశ సమవాయి యగు ద్రవ్యత్వముచే సాధింపఁ బడుచున్నది. కాన ఇదియును సరియైన హేతువుకాదు. ఏకార్థ సమవాయియు విరోధియు ముందు సూత్రములలో చెప్పబడు చున్నవి.

మూ. కార్యం కార్యాంతరస్య.

3-1-10

సూ. ఒక కార్యము మరియొక కార్యమునకు సూచకమై ఏకార్థ సమవాయి యనఁబడును.

ఘటమందుఁ గార్యముగ నున్న రూపము మఱి యొక కార్యమగు స్పర్శకు సూచకము. ఇట రూపమును స్పర్శయును ఒకే వస్తువుగు ఘటమందు సమవాయి సంబంధముతో నున్నవి కాన ఏకార్థసమవాయి.

మూ. విరోధ్య భూతం భూతస్య

3-1-11

సూ. జరిగినదానికి జరగనిది విరోధి.

ఇదివరలో వర్షము కురియుట జరిగినది. ఆవర్షమునకు కారణ మైన వాయు మేఘ సంయోగమునకు ముందు కురవక పోవుటకుఁ గారణమైన వాయు మేఘ సంయోగము లేకుండుట విరోధి. స్ఫోటాదు లకు మంత్రపాఠము విరోధి.

మూ. భూత మభూతస్య.

3-1-12

సూ. జరిగినది జరగనిదానికి విరోధి.

వాయు మేఘ సంయోగము కురియకుండుటకు కారణమైన
వాయు మేఘ సంయోగము లేకుండుటకు విరోధి. స్ఫోటాదికము
మంత్రసాధనకు విరోధి.

మూ. భూతో భూతస్య.

3-1-13

సూ. ఉన్నది ఉన్నదానికి విరోధి.

ఉన్న నీటికి ఉన్న నిప్పు విరోధి. ఇట్లే పామునకు ఉన్న
ముంగిర విరోధి.

మూ. ప్రసిద్ధి పూర్వకత్వా దపదేశశః.

3-1-14

సూ. హేతువు ప్రసిద్ధిపూర్వకము యుండునట్లు హేతువగును.

ప్రసిద్ధి=వ్యాప్తితో ప్రసిద్ధమై యుండుట, ధూమాగ్నులకు వలె
గంధాది జ్ఞానమునకు ఆత్మకును వ్యాప్తిగలదు కాన ఇది హేతువగు
చున్నది. కాన గంధాది జ్ఞానమునకు శరీరకారణ గుణములకు వ్యాప్తి
లేదుకాన అది హేతువు కాదని భావము.

మూ. అప్రసిద్ధోఽనపదేశః.

3-1-15

సూ. అప్రసిద్ధము సరియగు హేతువుకాదు.

మూ. అసన్ సందిగ్ధశ్చ అనపదేశః.

3-1-16

సూ. అపక్షధర్మము సందిగ్ధమును హేతువులుకావు.

అప్రసిద్ధము అపక్షధర్మము సందిగ్ధము అనునవి హేత్వాభాసము
లని భావము. అప్రసిద్ధము=వ్యాప్తిలేనిది. విరుద్ధ వ్యాప్తిగలది. అపక్ష
ధర్మము=పక్షము కానిదానితో ధర్మము కలది=అనైకాంతికము;
సందిగ్ధము=సందిగ్ధమైన వ్యాప్తిగలది.

మూ. యస్మాద్విషాణీ తస్మాదశ్వః.

3-1-17

సూ. కొమ్మలు గలదికాన ఇది గుఱ్ఱము అనునది యప్రసిద్ధ
మున కుదాహరణము.

మూ. యస్మాద్విషాణీ తస్మాద్గౌరితి చానై కాంతిక స్వోదారణం.

3-1-18

సూ. కొమ్ములుగలదిగాన ఇది గోవు అనునది అపక్ష ధర్మమున కుదాహరణము.

పక్షము (గోవు) కాని మహిషాదులందును కొమ్ము లుండుటచే అనైకాంతికము. అపక్షధర్మము. గోవు కానిదానియందు గూడ లక్షణము పట్టుట అనైకాంతికము.

మూ. ఆత్మేంద్రియార్థ సంనికర్షాత్ యన్నిష్పద్యతే తదన్యత్
3-1-19

సూ. ఆత్మేంద్రియార్థ సంనికర్షవలన పుట్టిన యాత్మకు లింగమైన జ్ఞానము అప్రసిద్ధాది హేత్వాభాసలకంటె భిన్నమైనది.

ఆత్మ యున్నదనుటలో గంధాది జ్ఞానము సరియైన హేతువు. ఇది హేత్వాభాసము కాదుకాన అర్థోగ్ధాయక మగును.

మూ. ప్రవృత్తి నివృత్తీచ ప్రత్యేకాత్మాని దృష్టేఽచరత్ర లింగం.
3-1-20

సూ. తన యాత్మయందుఁ గనుపట్టు ప్రవృత్తి నివృత్తులు ఇతరులందును గనుపట్టు చుండుటవలన అవి ఇతరులందలి యాత్మకును సూచకములు.

ప్రవృత్తి నివృత్తులు ఇచ్చా ద్వేషములనుబట్టి కలిగినట్లు ఇతరులకును గలుగును కాన మనకువలెనే ఇతరులకును ఆత్మయున్నట్లు సూచక మగుదున్నదని భావము.

ఇది కణాది మహర్షి చే రచింపఁబడి చర్ల వెంకమాంబా

నారాయణ శాస్త్రుల తనయఁ డగు

గణపతిశాస్త్రిచే అనువదింపఁ బడిన

వైశేషిక మీమాంసా దర్శనమున

మూడవ యధ్యాయమున

మొదటి యాహ్నికము.

మూడవ యధ్యాయమున రెండవ అహ్నికము.

మూ. ఆత్మేంద్రియార్థ సంనికర్షే జ్ఞానస్య భావోఽభావశ్చ
మనసోలింగం. 3-2-1

సూ. ఆత్మకు ఇంద్రియములతోడను విషయములతోడను
సంనికర్ష మున్నప్పుడు ఒకప్పుడు జ్ఞానము కలుగుటయు ఒకప్పుడు
జ్ఞానము కలుగకపోవుటయు మనస్సు అనునది యొకటి యున్నదనుటకు
సూచకము.

మనస్సు ఆయా విషయములమీద ఉన్నప్పుడు ఆయా జ్ఞాన
ములు కలుగుటయు ఆవిషయములమీద లేనపుడు కలుగక పోవుటయు
జరుగునని భావము.

మూ. తస్య ద్రివ్యత్వ నిత్యత్వే వాయునా వ్యాఖ్యాతే. 3-2-2

సూ. మనస్సు వాయువువలె నిరవయవముకాన నిత్యమును
గుణము కలదికాన ద్రివ్యమునగు.

మూ. ప్రయత్నాయకాగ పద్యాత్ జ్ఞానాయకాగ పద్యా
చైచ్ఛికం. 3-2-3.

సూ. ప్రతి శరీరములోను ప్రయత్నములు జ్ఞానములు ఒక్క
సారిగా జరగకపోవుటవలన మనస్సొకటే. మనస్సులు అనేకమైనచో
వాని ప్రయత్నములు జ్ఞానములు ఒక్కసారిగానే జరగవలసి వచ్చును.
అట్లు జరగుటలేదుకాన మనస్సొకటే నాట్యాదులలో కర చరణాద్యవ
యవముల కదలికలు మనోవేగమును బట్టి యొక్కసారిగా జరుగు
చున్నట్లు కనిపించుచు కాని వానికి సూక్ష్మమైన కాలభేదము లేకపోలేదని
భావము.

మూ. ప్రాణాపాన నిమేషోన్మేష జీవన మనో గతీంద్రియాంతర
వికారాః సుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేష ప్రయత్నాశ్చాత్మనో లింగాని. 3-2-4

సూ. ప్రాణాపానములు నివేషోన్మేషములు జీవనము మనోగమనము ఇంద్రియ వికారములు సుఖదుఃఖాదులు ఇచ్ఛాద్వేషములు ప్రయత్నములును ఆత్మకు సూచకములు.

ప్రాణాదులనుబట్టి వానికి కర్తయయిన ఆత్మ యున్నదని సూచితమగుచున్నదని భావము.

మూ. తస్య ద్రవ్యత్వ నిత్యత్వే వాయనా వ్యాఖ్యాతే. 3-2-5

సూ. ఆత్మ వాయువువలె నిరవయవముకాన నిత్యమును గుణములు గలదికాన ద్రవ్యమునగు.

మూ. యజ్ఞదత్త ఇతి సన్నికర్తే ప్రత్యక్షాభావాత్ దృష్టం లింగం నవిద్యతే. 3-3-6

సూ. వీడు యజ్ఞదత్తుడని యన్నపుడు యజ్ఞదత్తుని శరీరము దగ్గరగా నున్నను ఆత్మప్రత్యక్షము కాకపోవుటవలన ఆత్మను సాధించు ప్రత్యక్ష విహ్నములేదు.

ఆత్మ దృష్టముకానట్లే సామాన్యతో దృష్టమనెడి అనుమాన ప్రమాణముచేతను ఊహింపఁబడకపోవుట వలనను ప్రత్యక్ష ప్రమాణమునకు సమానమైనట్లే.

మూ. తస్మాదాగమికః.

3-2-7

సూ. కనుక ఆత్మ ఆగమ ప్రమాణసిద్ధమే.

ఈ 6, 7 సూత్రములు పూర్వపక్ష సూత్రములు.

మూ. అహమితి శబ్దర్య వ్యతిరేకా న్నాగమికం.

3-2-8

సూ. 'నేను యజ్ఞదత్తుడను' అని నేను అను పదము నేను భూమ్యాదులను కాను అని యీవిధముగా పృథివ్యాదుల కంటె వ్యావృత్తికల దగుటవలన ఆత్మ అనుమానసిద్ధమేకాని ఆగమసిద్ధమనరాదు. ఇది సిద్ధాంత సూత్రము.

మూ. యదిదృష్ట మన్వత్కమహం దేవదత్తోహం యజ్ఞదత్త
ఇతి. 3-2-10

సూ. 'నేను దేవదత్తుడను, నేను యజ్ఞదత్తుడను' అని తద్దర్శనము ప్రత్యక్ష మగుచుండ నింక అనుమాన ప్రయాస యేల.

ఇది పూర్వపక్ష సూత్రము. ఏనుఁగు ప్రత్యక్ష మగుచుండఁగా దాని ఘోరములచే ఏనుఁగు నూహించు ప్రయాసమును మనుష్యులు పొందనట్లే ఆత్మ విషయమునఁగూడ అనుమానప్రయాస మెందుకని భావము.

మూ. ఆత్మని లింగే ఏకమేవ దృఢత్వాత్ ప్రత్యవత్ప్రత్యయః.
3-2-11

సూ. చూడఁబడిన యాత్మయం దితర కారణ సామగ్రి యున్నపుడు ఒక యనుమానమందె స్థిరమగుటవలన ప్రత్యక్షమవలె నిశ్చయ జ్ఞానము కలుగును.

ఇది సిద్ధాంత సూత్రము. దూరమునకు నీరు ప్రత్యక్షమైనను పక్షులఁ బట్టి యిది నీరేకాని యెండమావులు కావు అని యనుమానంపఁబడి తద్విషయక జ్ఞానము నిశ్చితమగు చున్నదని భావము. నేను చిక్కితిని, ఒలిసితిని ఇత్యాది వ్యతిరేక జ్ఞానములగు శరీర ధర్మములచే తిరస్కరింప బడకుండ స్థిరజ్ఞానము కలుగఁజేయునని తెలియునది.

మూ. దేవదత్తో గచ్ఛతి యజ్ఞదత్తో గచ్ఛత్యుపచారా
చ్ఛరీరే ప్రత్యయః. 3-2-12

సూ. దేవదత్తుడు వెళ్ళుచున్నాడు, యజ్ఞదత్తుడు వెళ్ళుచున్నాడు ఇత్యాది వ్యవహారములలో ఔపచారికమువల్ల శరీరమందు జ్ఞానము కలుగుచున్నది ఆత్మకు చలనాదులు లేవుకాన యజ్ఞదత్తాది పదములకు శరీరమందు లాక్షణికార్థమని భావము.

మూ. సందిగ్ధస్తూపచారః.

3-2-13

సూ. ఆత్మయందు శరీరమందును 'నేను' అను జ్ఞానము కలుగుచు
అందు ఏయర్థము ముఖ్యమో ఏది ఔపచారికమో అని సందేహము
కలుగుచున్నది.

ఇది పూర్వపక్ష సూత్రము.

మూ అహమితి ప్రత్యగాత్మని భావాత్ పరత్రాభావా
దర్థాంతర ప్రత్యక్షః.

3-2-14

సూ. 'నేను' అను జ్ఞానము తన యాత్మయందే యుండుట వల
నను ఇతరమగుచోట ఉండకపోవుట వలనను ఆత్మ ప్రత్యక్షము ముఖ్య
మగుచున్నది.

నేను అను జ్ఞానము శరీరమందే ముఖ్య మన్నచో ఆజ్ఞానము
బహిరింద్రియ జన్యము కావలసివచ్చును. అట్లగుటలేదుకాన 'నేను'
అనగా ఆత్మయందే ముఖ్యార్థము చెప్పవలెనని భావము.

మూ. దేవదత్తో గచ్ఛతీ త్యుపచారా దభిమానా త్రావచ్ఛరీర
ప్రత్యక్షోఽహంకారః.

3-2-15

సూ. దేవదత్తుడు వెళ్లుచున్నాడని శరీరాభిమానమందలి యుప
చారమువలన శరీరమందు నేను అను జ్ఞానము ప్రత్యక్ష మగుచున్నది.

ఈ జ్ఞానము వాస్తవము కాదని భావము.

మూ. సందిగ్ధ స్తూపచారః.

3-2-16

సూ. ఔపచారి కాగ్రముగ్గోఽగూడ సందేహము కలుగుచున్నది.
నేను లావుగానున్నాను, నేను పొట్టివాఁడను ఇత్యాది వ్యవహారము
లలో నేను పదము శరీరమునందును, నేను దుఃఖిని నేను సుఖిని
ఇత్యాదులందు ఆత్మార్థమందును నేను పదము ఉపచరింపఁబడుచు
సందేహము కలిగించుచున్నదని యాక్షేపింపఁ బడుచున్నది.

మూ. నతు శరీరవిశేషాత్ యజ్ఞదత్త విష్ణుమిత్రయోః జ్ఞానం
విషయః. 3-2-17

సూ. శరీర భేదమునుబట్టి యింద్రియములచే ఆ శరీర భిన్నత్వము
ప్రత్యక్ష మగుచున్నది అట్లే యజ్ఞదత్త విష్ణుమిత్రుల జ్ఞానము ఆత్మ
ప్రత్యక్షమునకే విషయ మగుచున్నది. ఇంద్రియ ప్రత్యక్షమునకు
విషయ మగుటలేదు.

జ్ఞానము సుఖదుఃఖాదులైన యాత్మ గుణములకు ఉపలక్షణము.
జ్ఞాన సుఖాదులకు శరీరము మరియొకటి ఆధారముగ చెప్పుకొనవలెనని
భావము.

మూ. అహమితి ముఖ్య యోగ్యాభ్యాం శబ్దవద్యుతిరేకా వ్యభి
చారా ద్విశేషసిద్ధేర్నాగమికః. 3-2-18

సూ. నేను అను జ్ఞానమును ముఖ్య ప్రమాణసిద్ధ కారణముల
ద్వారా తెలిసికొనదగినది అది శబ్దమువలె వృధివ్యాదులకంటె నియ
మితముగ వ్యాప్య తమై విశేషముగ సిద్ధించుటవలన ఆగమసిద్ధముకాదు.

పరిశేష న్యాయముచే అనుమాన గమ్యమగును కాన కేవల
గమ గమ్యము కాదని భావము.

మూ. సుఖదుఃఖ జ్ఞాన నిష్పత్త్య విశేషాదై కాత్మ్య. 3-2-19

సూ. సుఖము దుఃఖములు జ్ఞానము పుట్టుటలో భేదములు లేక
పోవుటవలన ఆత్మ యొక్కటియ.

ఇది పూర్వపక్షి సూత్రము.

మూ. వ్యవస్థాతో నానా. 3-2-20

సూ. ప్రాణుః భిన్న భిన్న గుణాది వ్యవస్థను బట్టి ఆత్మలు
అనేకము.

ఒకడు దరిద్రుడు ఒక ధనికుడు ఒకడు సుఖి ఒకడు దుఃఖి ఇత్యా
దిగ ప్రాణులు అనేక విధములుగ నుండుటను బట్టి ఆత్మలు అనేక మని

భావము. జీవుడు ఘటమువలె అసర్వజ్ఞుడుకాన పరమాత్మ కంటె
భిన్నుడు అను ననుమానముచే ఆత్మ నానాత్వమును తెలియ నలెను.

మూ. శాస్త్ర సామర్థ్యాచ్చ.

3-3-21

సూ. శాస్త్ర సామర్థ్యమువల్లను గూడ ఆత్మలు అనేకము.

‘ద్వే బ్రహ్మణీ వేదితత్వే’ ‘రెండు బ్రహ్మలు అనగా జీవాత్మ
పరమాత్మలు తెలిసికొనఁదగినవి, ఇత్యాది శ్రుతులను బట్టియు ఆత్మలు
అనేకమని భావము.

ఇది శ్రీ కణాది మహర్షి చే రచింపఁబడి చర్ల వెంకమాంబా
నారాయణ శాస్త్రిల తనయుఁ డగు
గణపతిశాస్త్రిచే అనువదింపఁ బడిన
వై శేషిక మీమాంసా దర్శనమున
మూడవ యధ్యాయమున
రెండవ యాహ్నికము.

నాల్గవ యధ్యాయమున మొదటి అహ్నికము.

మూ. స ద కారణ వన్నిత్యం.

4-1-1

సూ. స త్తగలది కారణములేనిది నిత్యము.

పరమాణువులు నిత్యములు. వానికంటె నితరమగు ఘటాదులు కారణసహితముకాన అనిత్యము లని భావము.

మూ. తస్య కార్యం లింగం.

4-1-2

నిత్యములగు పరమాణువులకు కార్యములగు ఘటాదులు సూచకములు.

మూ. కారణభావా త్కార్యభావః.

4-1-3

సూ. రూపాది గుణములు కారణములగు పరమాణువులందుండుటవల్ల కార్యములగు ఘటాదులందుండును.

ఈ పరమాణువులె ద్వ్యణుకాది క్రమమున సృష్టికి కారణమని వై శేషికాదు లందురు. ఈ పరమాణువులందు అనేక విశేషగుణము లుండును. అవే కార్యమగు ఈ సృష్టి కార్యములందు ఉండునని తెలియునది.

మూ. అనిత్య ఇతి విశేషతః ప్రతిషేధభావః.

4-1-4

సూ. అనిత్యము అని విశేషించి చెప్పటను బట్టి అది నిత్యము నకు ప్రతిషేధ రూపమైనది.

అనిత్యమునకు నిత్యము, నిత్యమునకు అనిత్యము. ప్రతిషేధ రూపములు. నిత్యము లుండనిచో అనిత్యములుండవని భావము.

మూ. అవిద్యా.

4-1-5

సూ. సృష్టి కార్యము అనిత్యమనునట్లు పరమాణువు అనిత్య మనుట అజ్ఞానము.

మూ. మహత్యనేక ద్రవ్యవత్త్వా ద్రూపాచోపలబ్ధిః.

4-1-6

సూ. మహాత్పదార్థమునందు అనేక ద్రవ్యము లుండుటవల్లను రూపముండుటవల్లను ఉపలబ్ధ మగుచున్నది.

పరమాణువు మహాత్పదార్థమును విడగొట్టఁగా విడగొట్టఁగా ఇంక విడగొట్ట శక్యముకానది. అది సూక్ష్మముకనుక అది కంటికి గోచరముకాదు. మహాత్పదార్థము పెద్దదిగాన కనిపించునని భావము.

మూ. సత్యపి ద్రవ్యత్వే మహత్త్వే రూప సంస్కారాభావాత్ వాయో రనుపలబ్ధిః. 4-1-7

సూ. వాయువు ద్రవ్యమైనను మహాత్పదార్థమైనను రూపసంస్కారము లేకపోవుటవల్లఁ గనిపించుటలేదు

మూ. అనేక ద్రవ్య సమవాయూత్ రూపవిశేషాచ్చ రూపోపలబ్ధిః. 4-1-8

సూ. అనేక ద్రవ్యములందు సముదాయముగ నుండుటవల్లను రూపవిశేషము లుండుటవల్లను రూపము కనిపించుచున్నది.

రూపవిశేషమనఁగా రూపము పైకి కనిపించుచు అది ప్రకటముగాకుండఁజేయు (దానికంటె పెద్దవస్తువులు) ప్రతిబంధకములు లేకుండుట.

మూ. తేన రసగంధస్పర్శైషు జ్ఞానం వ్యాఖ్యాతం. 4-1-9

సూ. రూప ప్రత్యక్షజ్ఞానమువలెనే రసగంధ స్పర్శములందలి జ్ఞానమునని తెలియఁదగు.

రూపమువలెనే జలాది పరమాణువులందు రసాదులును ఉమ్మాతములుగ నుండుకపోవుటచే రసాదిజ్ఞానము కలుగుట లేదని భావము.

మూ. తస్యాభావా దవ్యభిచారః 4-1-10

సూ. గురుత్వమందు రూపాదులు లేకపోవుటవలన గురుత్వము కనిపించ జేమియను వ్యభిచార దోషములేదు,

రూపమున్న వస్తువులందు గురుత్వమును ఉండునుకాని గురుత్వములో రూపము లేకపోవుటలేదు కాన దోషములేదని భావము.

మూ. సంఖ్యాః పరిమాణాని, పృథక్త్వం సంయోగ విభాగే
పరత్వా పరత్వే కర్మచ రూపద్రవ్య సమవాయాచ్ఛాక్షుషాణి. 4-1-11

సూ. సంఖ్యలు పరిమాణములు పృథక్త్వము సంయోగ విభాగ
ములు పరత్వా పరత్వములు కర్మ ఇవి రూపముగల ద్రవ్యములందు
సమవాయ సంబంధముతో నుండుటవల్ల కంటికిఁ గనిపించునవి.

శాక్షుషజ్ఞానము అనునది స్పర్శజ్ఞానమున కుపలక్షణము.

మూ. అ రూపి వ్యచాక్షుషాణి. 4-1-12

సూ. రూపములేని ద్రవ్యములందున్న సంఖ్యాదులు శాక్షుష
జ్ఞాన గోచరములు కావు.

మూ. ఏతేన గుణత్వేభావేచ సర్వేంద్రియజ్ఞానం వ్యాఖ్యాతం. 4-1-13

సూ. ఇట్లు చెప్పటచే గుణత్వమందును ఉనికియందును సర్వేం
ద్రియ గ్రాహ్యత్వ జ్ఞానముందునని చెప్పినట్లే.

ఇది

(శ్రీ) కణాద మహర్షి చే రచింపఁబడి,

చర్ల వెంకమాంబా నారాయణశాస్త్రిల

తనయుఁడగు గణపతిశాస్త్రి చే తెనిగింపఁబడిన

వైశేషిక మీమాంసా దర్శనమున

నాల్గవ యధ్యాయమున

మొదటి యాహ్నికము.

నాల్గవ యధ్యాయములో రెండవ అహ్నికము.

మూ. తత్పునః పృథివ్యాది కార్యద్రవ్యం త్రివిధం శరీరేం
ద్రీయ విషయ సంజ్ఞకం. 4-2-1

సూ. భూమి మొదలగు కార్యద్రవ్యములు మరల శరీరము
ఇంద్రియములు విషయములు అని మూడు విధములు.

సకల ప్రాణుల శరీరము పృథివికి సంబంధించిన శరీరము. దానిని
గంధముద్వారా గ్రహించు ఇంద్రియము ముక్కు చివరిభాగము.
మట్టిరాళ్లు మొదలగునవి విషయము జలము శరీరము. దాని రసమును
గ్రహించు నాలుక ఇంద్రియము. సముద్ర మేఘ నదీ తెటాకాదులు
విషయము. తేజోమండల ప్రకాశరూపము. దానిని శరీరము గ్రహించు
నింద్రియము. కంటిలోని నల్లగ్రుడ్డు భాగము. విషయము. భూమియందలి
అగ్ని సూర్యమండలాదుల యగ్ని, అన్నమును జీర్ణింపజేయు జఠ
రాగ్ని, గనులందలి ధ్వజరజతాదులు. వాయుమండల జీవులు శరీరము.
దానిని గ్రహించునది ప్రాణుల దేహమంతట నున్న చర్మము ఇంద్రి
యము. ప్రాణాది వాయువులు విషయము. అవకాశము ఆకాశము
శరీరము, చెవి రంధ్రభాగము ఇంద్రియము. బాహ్యమైన ప్రదేశము
విషయము.

మూ. ప్రత్యక్షా ప్రత్యక్షాణాం సంయోగస్యాప్రత్యక్షత్వాత్
పంచాత్మకం నవిద్యతే. 4-2-2

సూ. ప్రత్యక్షములు అప్రత్యక్షములు నగు పృథివ్యాదుల
సంయోగము ప్రత్యక్షము కాకపోవుటవల్ల పైకి పంచాత్మకముగ
కన్పించుటలేదు.

మూ. గుణాంతరాప్రదుర్భావాచ్చ నత్రాత్మకం. 4-2-3

సూ. పృథివ్యప్రేజో గుణములకంటె నితరగుణములు పృథివ్య
ప్రేజస్సులవల్ల పుట్టకపోవుటవల్ల శరీర మీ భూతత్రిత యాత్మకమెకాదు.

శరీరమున ఇతరద్రవ్యముల గుణములు కూడ కనిపించుచున్నవి.
అది భూతత్రిత యాత్మకము కాక పంచభూతాత్మక మని భావము.

మూ. అణు సంయోగ స్వప్రతిపిద్ధః. 4-2-4

పంచభూతముల యణు సంయోగము పరస్పరపోషకమే కనుక
అది నిషేధింపబడదు.

మూ. తత్ర శరీరం ద్వివిధం యోనిజ మయోనిజంచ. 4-2-5

సూ. అందు శరీరము యోనిజము అయోనిజమునని ద్వివిధము.
యోనిజము జరాయు (మావి) జములు అండజములు అని రెండు విధ
ములు. జరాయుజములు మనుష్య పశుజాతులు. అండజములు=వక్షులు
సర్పములు మొ. అయోనిజములు ఉన్మిజములు (భూమిని పెల్లగించు
కొని వచ్చునవి) వృక్షాదులు స్వేదములు=చెమట నుండి పుట్టు
దోమలు మొదలగునవి. అయోనిజములు ముని దేవాదులు గలరు. వారు
అయోనిజులు.

మూ. అనియత దిగ్దేశ పూర్వక త్వాత్. 4-2-6

సూ. అయోనిజములు నియతమైన దిగ్దేశములు పూర్వములుగా
గలవి కావు కాన అట్టి శరీరములు కలవు.

మూ. ధర్మ విశేషాచ్చ. 4-2-7

సూ. ధర్మవిశేష ముండుటవల్లను ఆత్మసంయోగమువల్ల ముని
దేవాదులు అయోనిజులు.

మూ. సమాఖ్యా భావాచ. 4-2-8

సూ. వేదాదులందు చెప్పబడుటవల్లను అయోనిజులు కలరు.

మూ. సంజ్ఞాయా అనాదిత్వాత్. 4-2-9

సూ. తత్తద్గుణ సహిత సూర్యాది సంజ్ఞాపదములు అనాదిగా
వచ్చుచుండుటచేత అయోనిజ శరీరము కలదని తెలియుచున్నది.

అగ్ని సూర్యుడు బ్రహ్మ మనువు మొదలగువారు అయోనిజులని భావము.

మూ. సంత్యయోనిజాః. 4-2-10

సూ. కాన అయోనిజులు కలరు.

మూ. వేదలింగాచ్చ. 4-2-11

సూ. వేద ప్రమాణమును బట్టియు అయోనిజులు కలరు.

పురుషసూక్తాది వేదప్రమాణములఁబట్టియు అయోనిజ శరీరములు గల వని భావము.

ఇది శ్రీ కణాది మహర్షి చే రచింపఁబడి చర్ల వెంకమాంబా
నారాయణ శాస్త్రుల తనయుఁ డగు
గణపతిశాస్త్రిచే అనువదింపఁ బడిన
వై శేషిక మీమాంసా దర్శనమున
నాల్గవ యధ్యాయమున
రెండవ యాహ్నికము.

అయిదవ యధ్యాయమున మొదటి అహ్నికము.

మూ. ఆత్మసంయోగప్రయత్నాభ్యాం హ స్తేకర్మ. 5-1-1

సూ. జీవాత్మ యొక్క సంయోగముచేత ప్రయత్నము చేతను హస్తమందు కర్మ కలుగును.

మూ. తథా హస్తసంయోగాచ్చముసలే కర్మ. 5-1-2

సూ. అట్లే హస్త సంయోగమువలన రోకలియందు కర్మ కలుగును.

మూ. అభిఘాతజే ముసలాచౌ కర్మణి వ్యతిరేకా దకారణం హస్తసంయోగః. 5-1-3

సూ. తాకిడివల్ల పుట్టిన రోకలి మొదలగు వాని కర్మయందు ప్రయత్నమునకు వ్యభిచారము కలుగుటవలన హస్త సంయోగము రోకలియందలి కర్మకు కారణము కాదు.

రోకలి పై కెత్తి రోటియందు వేయఁగా రోటియందు తిరుగ హఠాత్తుగా పై కెగురుటకు హస్త సంయోగము కారణము కాదని భావము.

మూ. తథా ఆత్మసంయోగో హస్తకర్మణి 5-1-4

సూ. అట్లే హస్త కర్మయందు ఆత్మ సంయోగము కారణము కాదు.

మూ. అభిఘాతా న్ముసల సంయోగాద్ధస్తే కర్మ. 5-1-5

సూ. తాకిడివల్ల రోకలితో సంయోగము కలిగి యుండుటవలన హస్తమందు కర్మ కలుగుచున్నది.

రోకలి రోటిలో పడి యెగురగా విడిలేక హస్తముకూడ ఎగురుచున్నదని భావము.

మూ. ఆత్మ కర్మ హస్త సంయోగాచ్చ. 5-1-6

సూ. చేతికి రోకలికిగల సంయోగమును బట్టి శరీరావయవము లందును కర్మ కలుగుచున్నది.

మూ. సంయోగాభావే గురుత్వా త్పతనం. 5-1-7

సూ. ప్రతిబంధక సంయోగము లేనపుడు బరువుగా నుండుట వల్ల పతనము కలుగుచున్నది.

మూ. నోదన విశేషాభావా న్నోర్ధ్వం నతిర్యగ్గమనం. 5-1-8

సూ. పైకి బంతి వినరుటలో విశేషములు లేకపోవుటవల్ల పైకి గాని అడ్డముగా గాని గమనము కలుగుటలేదు.

మూ. ప్రయత్న విశేషా న్నోదన విశేషః. 5-1-9

సూ. ప్రయత్న విశేషమువలన పైకి ఎగురుటలో విశేషము కలుగుచున్నది.

మూ. నోదనవిశేషా దుదనన విశేషః. 5-1-10

సూ. పైకి వినరుటలోని విశేషమువలన పైకి వస్తువు చిమ్మ బడుచున్నది.

మూ. హస్తకర్మణా దారకకర్మ వ్యాఖ్యాత. 5-1-11

సూ. రోకలినిబట్టి కర్మవలెనె బాలుర కర్మ యుండును.

అట్టి బాలుర కర్మ హితాహిత ప్రాప్తి ఫలముగాని పుణ్య పాప హేతువుకాని కాదని భావము.

మూ. తథా దగ్ధస్య విస్ఫోటనే. 5-1-12

సూ. అట్లే తగులబెట్టబడు వస్తువుల యొక్క పగులుట చీలుట మొదలగు కర్మయందును తేలియునది.

మూ. యత్నాభావే ప్రసుప్తస్య చలనం. 5-1-13

సూ. నిద్రించువాని యొక్క చలనము వాని యత్నము లేకున్నను ప్రాణవాయు సంయోగమువలనఁ గలుగును.

మూ. తృణే కర్మ వాయుసంయోగాత్.

5-1-14

నూ. వాయు సంయోగమువలన తృణ వృక్షాదులందు కర్మ కలుగును.

మూ. మణిగమనం సూచ్యభిసర్పణ మదృష్ట కారణం. 5-1-15

నూ. మంత్రాదికమువలన మణులు కదలుటలోను సూదంటు రాతినిబట్టి సూది కదులుటలోను కారణములు పైకి కనిపించునవి కావు.

ఇట్లే అగ్నికి ఊర్ధ్వజ్వలనము గాలికి తిర్యగ్గమనము సృష్ట్యాదిని పరమాణువుల కర్మలలోను కారణములు పైకి కనిపింపవని భావము.

మూ. ఇషావయుగవ త్సంయోగ విశేషాః కర్మాన్యత్వే హేతుః 5-5-16

నూ. బాణమునందు ఒక్కమాటుగా కలుగని సంయోగ విశేషములు ఇతరకర్మలు కలుగుటలో హేతువులు.

ఏదై న ఒకదానిమీద బాణాదులు ప్రయోగింపగా అవి హృదయ గత ప్రాణమును నాశనముచేయును. దానిని బట్టి అదివరలో చలించు హస్తాద్యవయవ చలనములు క్రిమముగా తగ్గుటలోను అవయవములందు ఇతరకర్మలు కలుగుటలోను శరాది పతన సంయోగ విశేషములు కారణములని భావము.

మూ. నోదరాదాద్య మిషాః కర్మ, తత్కర్మ కారితాచ్చ సంస్కారాదుత్తరం; తతోత్త ముత్తరంచ. 5-1-17

నూ. పైకి విసరుటవల్ల మొదట బాణకర్మయు ఆ బాణకర్మ చే ప్రేరేపింపబడిన సంస్కారమువలన ఉత్తర కర్మమును అట్లే ఇంక ఉత్తరోత్తర కర్మలును కలుగును.

మూ. సంస్కారాభావే గురుత్వా త్పతనం.

5-1-18

సూ. ఆసంస్కారము లేనపుడు బరువువల్ల పతనము కలుగు
చున్నది.

ఇ ది

(శ్రీ) కణాద మహర్షి చే రచింపఁబడి,

చర్ల వెంకమాంబా నా రాయణశాస్త్రుల

తనయఁడగు గణపతిశాస్త్రి చే తెఱఁగింపఁబడిన

వై శేషిక మీమాంసా దర్శనమున

అయిదవ యధ్యాయమున

మొదటి యాహ్నికము.

—

అయిదవ యధ్యాయమున రెండవ యాహ్నికము

మూ. నోదనాభిఘాతాత్ సంయుక్త సంయోగాచ్చ పృథి
వ్యాం కర్మ. 5-2-1

సూ. విసరుటచేఁ గలిగిన తాకిడివల్లను కలసినదాని కలయిక
వల్లను భూమియందు కర్మ కలుగుచున్నది. భూమిపైని విసరిన పెద్ద
ఊతి తాకిడివల్ల భూమి అదిరి దానితోఁ గలసియున్న ఘటమును దాని
కలయిక వల్ల నీరు నూనె మొదలగు వాటియందు కర్మ కలుగుచున్నది.

మూ. తద్విశేషేణాదృష్టకారితం. 5-2-2

సూ. ఆభూమి యింక విశేషముగా గదలినచో అది యదృష్ట
(పైకి కనిపించని) కారణముచేఁ గలిగిన దన్నమాట.

మూ. అపాం సంయోగాభావే గురుత్వాత్పతనం. 5-2-3

సూ. నీటి కాధారమగు మేఘాదుల సంయోగము లేనపుడు
బరువుగా నుండుటవల్ల వర్షపునీరు పడుచున్నది.

మూ. ద్రవత్వాత్ స్యందనము. 5-2-3

సూ. నీరు ద్రవముగా నుండుటవల్ల జారుచున్నది.

మూ. ఉత్తిరనాడ్యా వాయు సంయోగా దారోహణం. 5-2-4

సూ. పై సూర్యకిరణముల వాయు సంయోగము వలన నీటిని
పైకి తీసికొని పోవుచున్నది. 5-2-5

మూ. నోదనా పీడనా త్సంయుక్త సంయోగాచ్చ. 5-2-6

సూ. వాయువుచే ప్రేరేపింపఁబడి పైకి తీసికొని పోబడు టవల్లను
వాయువుతో గలసిన సూర్యరశ్మితో కలసినవగుట వల్లను నీళ్లు పైకి
పోవుచున్నవి.

మూ. వృక్షాభి సర్పణమిత్య దృష్టకారితం 5-2-7

సూ. చెట్ల మొదటి నీరు పత్రఫల వృష్టశాఖాభివృద్ధిని గలిగించు
టలో అదృష్ట కారణమగును.

మూ. అపాంసంఘాతో విలయనంచ తేజస్సంయోగాత్. 5-2-8

సూ. తేజస్సంయోగ విశేషముండుటచే నీరు వడగండ్లవలె ముద్ద కట్టి తిరిగి కరగిపోవుచుండును.

మూ. తత్ర విస్ఫూర్జ ఘర్లింగం. 5-2-9

సూ. అందు ఉటుము సూచకము.

మూ. వైదికం చ. 5-2-10

సూ. నీటికి తేజస్సంయోగముండుననుటకు వైదిక ప్రమాణ మును గలదు.

“ఆపస్తా అగ్నిం గర్భమాధీరన్యా అగ్నిం దధిరే సువర్ణం” ఏ నీళ్లు మంచిరంగుగల యగ్నిని ధరించెనో ఆ నీళ్లు అగ్నిని గర్భమున ధరించినవి. ఇత్యాదులు వేద ప్రమాణములు.

మూ. అపాం సంయోగాత్ విభాగాచ్ఛస్తనయిత్తోః.

5-2-11

సూ. తేజస్సుతో జలముల సంయోగ విభాగముల వలన ఉటుము జనించుచున్నది.

మూ. పృథివీ కర్మణా తేజః కర్మ వాయు కర్మచ వ్యాఖ్యాతం.

5-2-12

సూ. భూమి కర్మచే తేజః కర్మయును వాయు కర్మయును వ్యాఖ్యానించబడినవి.

భూమికర్మ వంటివె తేజో వాయు కర్మలని భావము.

మూ. అగ్నేయార్ధ్వజ్వలనం, వాయోస్తిర్యక్పవనం.

అహనాం మనసశ్చాద్యం కర్మాదృష్ట కారితం. 5-2-13

సూ. అగ్నికి పైకి మండుట, గాలికి అడ్డముగా వీచుట, అణు మనస్సుల మొదటి కర్మయును అదృష్టకారణముచే గలిగినవి.

మూ. హస్త కర్మణా మనసః కర్మ వ్యాఖ్యాతం. 5-2-14

సూ. హస్తకర్మచే మానసిక కర్మయు వ్యాఖ్యానింపఁబడినది.

మూ. ఆత్మేంద్రియ మనోఽర్థ సన్నికర్షాత్ సుఖదుఃఖే. 5-2-15

సూ. ఆత్మకు ఇంద్రియ మనో విషయముల సంబంధము వల్ల సుఖదుఃఖములు కలుగుచున్నవి.

మూ. తదనారంభ ఆత్మస్థే మనసి, శరీరస్య దుఃఖాభావః
స యోగః. 5-2-16

సూ. మనస్సు ఆత్మయందు లీనమైనపుడు శరీరమునకు దుఃఖము కలుగుట లేదు. అదే యోగము.

మూ. అపసర్పణ ముపసర్పణ మశిత పీతసంయోగః కార్యాం
తరసంయోగాచ్చేత్య దృష్టకారితాః. 5-2-17

సూ. పాణ మనస్సులు జీవుని విడచుట, జీవుని ప్రవేశించుట భుజించుట త్రాగుట మొదలగు సంయోగములను ఇతర కార్యములతో వానికి సంయోగములును అదృష్టకారణములచే చేయబడినవి.

మూ. తదభావే సంయోగభావోఽప్రాదుర్భావశ్చ మోక్ష
5-2-18

సూ. పాణ మనస్సులు జీవుని విడచుట మొదలగునవి లేకపోవుటయు తిరిగి జన్మ లేకపోవుటయు మోక్షము.

మూ. ద్రవ్యగుణకర్మ నిష్పత్తి వైధర్మ్యాత్ భావస్తమః
5-2-19

సూ. ద్రవ్యగుణ కర్మలందు నిష్పత్తిరూప సాధర్మ్యము లేకపోవుటవలన చీకటి అభావరూపమైనది.

ద్రవ్యాదులందు ఒకదాని నుండి మొకటి పుట్టుట అను ధర్మకలదుగాని చీకటిలో అట్టి ధర్మములేదు. అది ద్రవ్యాదులలో ఏదియు కాదు కాన అది వెలుగునకు అభావరూపమైనది. ఇందు చే ద్రవ్యము

తొమ్మిదేకాని పదికావు. పృథివ్యాదు లన్నియు భావరూపములు, ఇది అభావరూపమైనది.

మూ. తేజసో ద్రవ్యాంతరేణావరణాచ్చ. 5-2-20

సూ. ఇతర ద్రవ్యముచేత క్రిమముగా తేజస్సు ఆవరింపఁ బడుట వలన గమన మున్నట్లు కన్పించుచున్న దే కాని చీకటిలో గమనములేదు. కదలుచున్న ద్రవ్యములచే తేజస్సు ఆవరింపఁబడి ఆ యావరింప బడిన దేశములు తేజస్సు తేకపోవుటచే చీకటిగా కనిపించుచున్నవి. ఆవరింపఁ బడనిచోట తేజస్సే కనిపించుచున్నది. సూర్యతేజస్సునకు భూభ్రమణ ముగో భూభాగము అడ్డుపడి చీకటి కలుగుచున్నది. ఇట్లే దీపప్రకాశములును అని తెలియునది.

మూ. దిక్కాలావకాశంచ క్రియావద్వైభవ్యాన్నిష్క్రియాణి. 5-2-21

సూ. దిక్కులు కాలము ఆకాశములకు క్రియలు గలవానితో వైధర్మ్య ముండుటవలన అని క్రియలు కలవికావు.

ఆకాశమును అని సముచ్చయముచే ఆత్మనుగూడ గ్రహింప వలెను. దిగాదులు క్రియ కలవానిలో అనూర్తత్వము వైధర్మ్యము. పృథివ్యాదులు మూర్తికలవి. దిగాదులు మూర్తి లేనివి.

మూ. ఏతేన కర్మాణి గుణాశ్చ వ్యాఖ్యాతాః. 5-2-22

సూ. కర్మలును గుణములును దిగాదులువంటివిగాన దీనిచే అవి వ్యాఖ్యానింపఁ బడెను (క్రియలు గలవి కావని భావము)

మూ. నిష్క్రియాణాం సమవాయః కర్మభ్యో నిషిద్ధః. 5-2-23

సూ. క్రియలు లేనివానికి ద్రవ్యముతోఁ గల సమవాయ సంబంధము కర్మల నుండి నిషేధింపఁ బడినది.

క్రియలులేని గుణకర్మలు కర్మల నుండి కలుగవని భావము.

మూ. కారణం త్వసమవాయినో గణాః.

5-2-24

నూ. గుణములె అసమవాయి కారణములగును.

తంత్యాదులందున్న శ్వేతాది గుణములు వస్త్రములందలి శ్వేతాది
గుణములకు అసమవాయి కారణములగునని భావము.

మూ. గుణేన దిక్ వ్యాఖ్యాతా.

5-2-25

నూ. గుణములకువలె దిక్కులకును అని తెలియునది.

మూ. కారణేన కాలః.

5-2-26

నూ. కాలము కర్మలకు నిమిత్తకారణ మగుటచే సమవాయి
కారణముకాదు.

ఇది శ్రీ కణాది మహర్షి చే రచించబడి చర్ల వెంకమాంబా

నారాయణ శాస్త్రుల తనయుఁ డగు

గణపతిశాస్త్రిచే అనువదింపఁ బడిన

వై శేషిక మీమాంసా దర్శనమున

అయిదవ యధ్యాయమున

రెండవ అహ్నికము.

ఆరవ యధ్యాయము మొదటి అహ్నికము.

మూ. బుద్ధిపూర్వా వాక్యకృతిర్వేదే 6-1-1

సూ. వేదమున వాక్యరచన యథార్థ జ్ఞానపూర్వకమైనది.

మూ. బ్రాహ్మణే సంజ్ఞాకర్మ సిద్ధి లింగం. 6-1-2

సూ. వేద వాక్య రచన యథార్థ జ్ఞాన పూర్వకమైన దనుటకు వేదభాగముగు బ్రాహ్మణమందలి సంజ్ఞలు కర్మలు సిద్ధించుట కారణము.

మూ. బుద్ధిపూర్వో దదాతిః. 6-1-3

సూ. అందు చెప్పబడిన దాన కర్మయు జ్ఞానపూర్వకమైనది.

మూ. తథా ప్రతి గ్రహః. 6-1-4

సూ. అట్లే ప్రతిగ్రహ విధియు జ్ఞాన పూర్వకము.

మూ. ఆత్మాంతర గుణానామాత్మాంతరేకకారణత్వాత్.

6-1-5

సూ. ఒక జీవాత్మయందలి ధర్మాధర్మాది గుణములు ఫలించు ఓలో ఇతర జీవాత్మలయందు కారణములు కావు కనక దాని ప్రతి గ్రహములు జ్ఞానపూర్వకములు.

మూ. తద్దుష్ట భోజనే న విద్యతే. 6-1-6

సూ. దాహాది ఫలము దుష్టులకు భోజనము పెట్టినప్పుడు కలుగదు.

మూ. దుష్టం హింసాయాం. 6-1-7

సూ. హింసలో ప్రవర్తించుట దుష్టము.

మూ. తస్య సమభి వ్యాహారతో దోషః. 6-1-8

సూ. ఆ దుష్టుని సంపర్కము వల్ల దోషము కలుగును.

మూ. తదదస్తే నవిద్యతే. 6-1-9

సూ. దుష్టుడు గానిచో ఆ సంపర్కమున దోషము ఉండదు.

మూ. పునర్విశిష్టే ప్రవృత్తిః. 6-1-10

సూ. విశిష్టనియంతై తే దానాది ప్రవృత్తి చేయవలెను.

మూ. సమే హీనేనా ప్రవృత్తిః. 6-1-11

సూ. తనతో సమునియంతుఁగాని తక్కువ వానియంతుఁగాని దానాది ప్రవృత్తి చేయవచ్చును.

మూ. ఏతేన హీన సమ విశిష్ట ధార్మికేభ్యః పరస్వాదానం వ్యాఖ్యాతం. 6-1-12

సూ. దీనిచే తక్కువ వారు సములు విశిష్ట ధార్మికులందుండి ఇతర ధనమును గ్రహించుటయును వ్యాఖ్యానింపబడినది.

మూ. తథా విరుద్ధానాం పరిత్యాగః. 6-1-13

సూ. ధర్మ విరుద్ధ ధనములను త్యజింపవలెను.

మూ. హీనే పరే త్యాగః. 6-1-14

సూ. హీనుడైన శత్రువు విషయమున ఈ దాన ప్రతి గ్రహములు త్యజింపవలెను.

మూ. సమ ఆత్మత్యాగః పరత్యాగోవా. 6-1-15

సూ. తనకు సమునివిషయమై ఆత్మత్యాగము పరత్యాగముగాని చేయవలెను.

మూ. విశిష్ట ఆత్మత్యాగః. 6-1-16

సూ. తన్ను త్యజించుట విశిష్టమైనది.

ఇది శ్రీ కణాది మహర్షిచే రచింపబడి చర్ల వెంకమాంబా
నారాయణ శాస్త్రిల తనయుఁ డగు
గణపతిశాస్త్రిచే అనువదింపఁ బడిన
వై శేషిక మీమాంసా దర్శనమున
ఆరవ యధ్యాయమున
మొదటి అహ్నికము.

అరవ యధ్యాయమున రెండవ అహ్నికము

మూ. దృష్టా దృష్ట ప్రయోజనానాం దృష్టాభావే ప్రయోజన
మభ్యుదయాయ. 6-2-1

సూ. దృష్టా దృష్ట ప్రయోజనము గల కర్మలకు దృష్ట ప్రయో
జనము లేనపుడు ప్రయోజనము అభ్యుదయ కొఱకు అగును.

మూ. అభిషేచనోపవాస బ్రహ్మచర్య గురుకులవాస వానప్రస్థ
యజ్ఞదాన ప్రోక్షణ దిక్షుక్తిత్ర మంత్రకాల నియమా శ్చాదృష్టాయ. 6-2-2

సూ. స్నానము ఉపవాసము బ్రహ్మచర్యము గురుకులవాసము
వానప్రస్థము యజ్ఞము దానము జలప్రోక్షణము దిక్కులు నక్షత్రములు
మంత్రములు కాలము శౌచ తస్మాద్ధ్యాయాది నియమములు అదృష్ట
ఫలముకొఱ కగును.

మూ. చాతురాశ్రమ్య ముపధాః అనుపధాః. 6-2-3

సూ. వర్ణాశ్రమధర్మములు ఉపధలు, అనుపధలు అదృష్ట ప్రయో
జనము గలవి.

మూ. భావదోష ఉపధా అదోషోఽనుపధా. 6-2-4

సూ. ప్రమాదాది భావ దోషములు ఉపధలు శ్రద్ధాది భావగుణ
ములు అనుపధలు.

ప్రమాదము అశ్రద్ధ మదము మోసము అసూయ అశుచి మొద
లగునవి భావ దోషములు. శ్రద్ధ మనోనైర్మల్యము జ్ఞానము కర్మనిశ్చ
యము శుచి మొదలగునవి భావగుణములు.

మూ. యదిష్ట రూప రస గంధ స్పర్శం ప్రాక్షిత మభ్యుక్తితంచ
తచ్ఛుచి. 6-2-5

సూ. ఇష్టములగు రూప రస గంధ స్పర్శలును మంత్రోదక
ప్రోక్షణ జలాభిషేకములును శుచి యనబడును.

మూ. అశుచీతి శుచి ప్రతిషేధః.

6-2-6

సూ. శుచికంటే విపరీతమైనది అశుచి.

మూ. అర్థాంతరంచ.

6-2-7

సూ. ఇతరమైనదికూడ దోషము క్తమైనచో అశుచియెయగును.

మూ. అయతస్య శుచి భోజనా దభ్యుదయో నవిద్యతే.
నియమాభావాత్.

6-2-8

సూ. యమములు లేనివారికి వారిదగ్గర నియమములు లేకపోవుటచే శుచి భోజనమువలన అభ్యుదయము కలుగదు.

అహింస సత్యము అస్తేయము బ్రహ్మచర్యము అపరిగ్రహము అనునవి యమములు. శౌచము సంతోషము తపస్సు స్వాధ్యాయము ఈశ్వర ప్రణిధానము ఇవి నియమములు. ఈ నియమము లున్నను అహింసాది యమములు లేనిచో వాడు కేవల శుచి భోజనమువల్ల పాత్రులు గారని భావము.

మూ. విద్యతేవాఽర్థాంతరత్వాత్ యమగ్య.

6-2-9

సూ. యమమునకు ఇంకొక ప్రయోజనము ఉండుట వలన దానికి ఉండవచ్చును కూడ.

మూ. అసతిచాభావాత్.

6-2-10

శుచి భోజనము లేనప్పుడును అభ్యుదయము లేకపోవుటవలన యమములే ముఖ్యముకాదు.

శుచి భోజనమున్నప్పుడు అభ్యుదయము కలుగునని భావము.

మూ. సుఖాదాగః.

6-2-11

సూ. సుఖమువల్ల రాగము పుట్టును.

ఇది ద్వేషమునకు ఉపలక్షణము.

మూ. తన్మయత్వాచ్చ.

6-2-12

సూ. సుఖములో తన్మయత్వము పొందుటవలనను రాగము పుట్టును.

మూ. అదృష్టాచ్చ.

6-2-13

సూ. అదృష్ట కారణమగు సంస్కారము వలనను రాగము కలుగును.

మూ. జాతి విశేషాచ్చ.

6-2-14

సూ. జాతివిశేషములను బట్టియు రాగములు కలుగును.

మనుజులకు అన్నాదులందు రాగము, తృణాదులందు ద్వేషము. మృగములకు తృణాదులందు రాగము, మాంసాదులందు ద్వేషము. మూషికాదులకు మార్జాలాదులందు ద్వేషము. ముంగిసలు మొదలగు వానికి సర్పాదులందు ద్వేషము. ఇట్లే మిగిలినవి తెలియునది.

మూ. ఇచ్ఛాద్వేష పూర్వకా ధర్మాధర్మప్రవృత్తిః 6-2-15

సూ. ధర్మాధర్మ ప్రవృత్తి యిచ్ఛాద్వేష పూర్వకమైనది.

మూ. తత్సంయోగో విభాగః.

6-2-16

సూ. ధర్మాధర్మ సంయోగమే జన్మము, ధర్మాధర్మముల విభాగమే మరణము.

మూ. ఆత్మకర్మసు మోక్షో వ్యాఖ్యాతః.

6-2-17

సూ. ఆత్మకర్మలున్నపుడు మోక్షము కలుగునని వ్యాఖ్యానింపఁ బడినది.

శ్రవణ మనన్యయోగాభ్యాస నిధిధ్యాసనానన ప్రాణాయామ శమదమ సంపదలు ఆత్మకర్మలని తెలియునది.

ఇది శ్రీ కణాది మహర్షి చే రచింపఁబడి చర్ల వెంకమాంబా

నారాయణ శాస్త్రుల తనయుఁ డగు

గణపతిశాస్త్రిచే అనువదింపఁ బడిన

వై శేషిక మీమాంసా దర్శనమున

ఆరవ యధ్యాయమున

రెండవ అహ్నికము.

ఏదేవ యథాయములో మొదటి ఆహ్నికము

మూ. ఉక్తా గుణాః.

7-1-1

సూ. గుణములఁ గూర్చి చెప్పఁబడినది.

మూ. పృథివ్యాది రూపరసగంధ స్పర్శాః ద్రవ్యా నిత్యత్వా
దనిత్యాశ్చ. 7-1-2

సూ. పృథివ్యాదులందున్న రూపరస గంధస్పర్శలు ద్రవ్యము
లందు అనిత్యములై యుండుటచే అనిత్యములు.

మూ. ఏతేన నిత్యేషు నిత్యత్వ ము క్తం.

7-1-3

సూ. ఇందుచే నిత్యద్రవ్యము లందలి రూపములు నిత్యములై
యని తెలియవలయు.

మూ. అప్పు తేజసి వాయశాచ నిత్యాః ద్రవ్య నిత్యత్వాత్.

7-1-4

సూ. నీళ్ళియందు తేజస్సునందు వాయువునందు గల రూపా
దులు నిత్య ద్రవ్యములందున్నవి గాన నిత్యములై.

మూ. అనిత్యేషు అనిత్యా ద్రవ్యా నిత్యత్వాత్.

7-1-5

సూ. ద్రవ్యములు అనిత్యముగాన అనిత్యములం దున్నవి
అనిత్యములై.

మూ. కారణ గుణపూర్వకాః పృథివ్యాం పాకజాః.

7-1-6

సూ. పృథివియందుఁ గార్యములుగ పరిణామముచేందిన రూపా
దులు కారణ గుణములను బట్టి కలిగినవి.

నిత్యములగు పరమాణువులు ద్వ్యణుక త్ర్యణుకాది క్రిమమున
బ్రహ్మాండాంత పర్యంతము కార్యరూపముగ మార్పుచేంది ఘటాది
రూపములను పొందుచున్నవి. అవి మూలకారణములగు పరమాణువులం
దున్న గుణములను బట్టి కార్యములగు ఘటాదులందు అటువంటి
గుణములు కలుగును. పీలుపులు (జణువులు) స్వతంత్రముగా పండి

సశింపగా క్రొత్తరూపము పుట్టి కారణ గుణ క్రమముగా అవయవి
యందు (ఘటాదికమందు) రూపము లుత్పన్నమగునందురు వీరిని పీలు
పాక (అణుపాక) నాదు లందురు. అట్లుగాక పితరమె (సముదాయమె)
పండఁగా ఘటాదులందు రూపము పుత్పన్న మగునని కొందరందురు.
వీరిని పితరసాకవాదులందురు.

మూ. ఏకద్రవ్యత్వాత్.

7-1-7

సూ. పాకజములగు రూపాదులు తమ కాశ్రయమైన ద్రవ్య
మందుమాత్రమే యుండుటవలనను కారణ గుణ పూర్వకములు.

మూ. అణో ర్మహతశ్చోప లభ్య నవలగ్నీ నిత్యే వ్యాఖ్యాతే.

7-1-8

సూ. నిత్య విషయములో అణువులు ప్రత్యక్షము కాకపోవుట
లోను మహాపదార్థములు ప్రత్యక్షమగుటలోను ఉద్భూత రూపత్వము
(పైకి రూపము కనిపించుట) లేకపోవుటయు ఉండుటయు కారణమని
పూర్వము వ్యాఖ్యానింపబడినది.

మూ. కారణ బహుత్వాచ్చ.

7-1-9

సూ. అనేక కారణము లుండుటవలనను ద్వ్యణుకాది పరిమాణ
ముత్పన్న మగుచున్నది.

పరిమాణువులందు సంయోగాది కారణములను బట్టి ద్వ్యణుక
త్ర్యణుకాది పరిమాణము లుత్పన్న మగుచున్నవని భావము.

మూ. అత్రో విపరీత మణు.

7-1-10

సూ. ఆ పరిమాణముకంటె విపరీతమైనది యణువు.

ద్వ్యణుకాది పరిమాణములకంటె భిన్నమైనది యణువని భావము.

మూ. అణు మహదితి తస్మిన్ విశేషభావాత్ విశేషాభావాచ్చ.

7-1-11

సూ. ఆ పరిమాణమునందు విశేషము లుండుటవల్ల మహత్తన
విశేషము లేకపోవుటవల్లను అణువని వ్యవహారము కలుగుచున్నది.

మామిడికాయకంటె ఉసిరికకాయ అణువు. ఉసిరికాయకంటె ఆవగింజ అణువు ఇత్యాదివ్యవహారములు లాక్షణికములని భావము.

మూ. ఏక కాలత్వాత్. 7-1-12

సూ. ఆ పరిమాణమునందు అణుత్వ మహత్త్వ వ్యవహారములు ఏక కాలమందు అనుభవములొక జూడబడుటవల్ల గలుగుచున్నవి.

మూ. దృష్టాంతాచ్చ. 7-1-13

సూ. ఆ పరిమాణమందు దృష్టాంతమును బట్టియు అణుత్వ మహత్త్వ వ్యవహారములు గలుగుచున్నవి.

ఉసిరికకన్న మామిడికాయ మహత్తు; మామిడికాయకన్న ఉసిరిక కాయ అణువు. ఇత్యాది దృష్టాంతములఁ బట్టి అణుత్వ మహత్త్వ వ్యవహారములు గలుగుచున్నవి.

మూ. అణుత్వ మహత్త్వయో రణుత్వ మహత్త్వాభావః కర్మ గుణై ర్వాఖ్యాతః. 7-1-14

సూ. గుణకర్మలలో అణుత్వ మహత్త్వములు లేనట్లే అణుత్వ మహత్త్వములందు అణుత్వ మహత్త్వములు లేవు.

చిన్న పెద్ద వస్తువులను బట్టి ఒకదానికంటె ఒకటి పోలికలను బట్టి అణుత్వాది వ్యవహారము కనిపించుచున్నది కాని వాస్తవమునకు వానిలో అణుత్వాదులు లేవని భావము.

మూ. కర్మభిః కర్మాణి గుణై శ్చ గుణా వ్యాఖ్యాతాః. 7-1-15

సూ. కర్మచే కర్మలు, గుణములచే గుణములు పరిమాణ వంతములు కావు.

ఒక చీలిక, పెద్ద చీలిక, పెద్ద శబ్దము, చిన్న శబ్దము, రెండు శబ్దములు, చిన్న పెద్ద రూపములు రెండు రూపములు ఇత్యాదులు వస్తువులనుబట్టి కలుగుచున్నవేకాని వాస్తవమునకు వానికి పరిమాణములు లేవని భావము.

మూ. అణుత్వ మహత్త్వాభ్యాం కర్మ గుణాశ్చ. 7-1-16

సూ. అణుత్వ మహత్త్వములందువలెనే గుణకర్మలందును
అణుత్వ మహత్త్వములు లేవు.

మూ. ఏతేన హ్రస్వత్వ దీర్ఘత్వే వ్యాఖ్యాతే. 7-1-17

సూ. దీనిచే హ్రస్వత్వ దీర్ఘత్వ విషయములు వ్యాఖ్యానింపఁ
బడినవి.

మూ. అనిత్యే అనిత్యం. 7-1-18

సూ. పటా ద్యనిత్య ద్రవ్యమునందు పరిమాణము అనిత్యము.

మూ. నిత్యే నిత్యం. 7-1-19

సూ. నిత్యమైన ద్రవ్యమందు పరిమాణము నిత్యము.

మూ. నిత్యం పరిమండలం. 7-1-20

సూ. పరమాణు పరిమాణము నిత్యము.

మూ. అవిద్యాచ వివ్యాలింగం, 7-1-21

సూ. అవిద్యయును విద్యకు సూచకము.

వ్యావహారికమైన ఆమాస్య మలకాదులందలి అణుత్వ మహత్త్వ
హ్రస్వత్వ దీర్ఘత్వాని జ్ఞానము అవిద్య. దీనిని బట్టి పరమాణువులం
దలి నిత్యత్వ సత్యజ్ఞానము ఊహింపఁదగినది.

మూ విభవాన్మహా నాకాశ స్తథాచాత్మా. 7-1-22

సూ సర్వ వ్యాపకముకాన ఆకాశము మహత్తు అట్లే ఆత్మ
యును సర్వవ్యాపకముగాను మహత్తై.

మూ. తదభావా దణు మనః. 7-1-23

సూ. సర్వవ్యాపకము కాదు కనుక మనస్సు అణువు.

మూ. గుణైర్దిక్ వ్యాఖ్యాతా. 7-1-24

సూ. గుణములచే దిక్కును వ్యాఖ్యానింపఁబడినది. దిక్కులు
నాలుగు పది అన్నది ఉపాధులను బట్టి కలిగినదని తెలియ వలయును.

మూ. కారణేన కాలః.

7-1-25

సూ. కారణముచేత కాలము వ్యాపకము.

ముందు వెనుక ఒకసారి పలుసార్లు శీఘ్రము చిరకాలము
క్షణము ముహూర్తము దినము నెలలు సంవత్సరము యుగములు
ఇత్యాది వ్యవహారములు సూర్యోదయాది వ్యవహారమును బట్టి గలిగి
నవె కాని అవి వాస్తవములుకావు కాన కాలము వ్యాపకము.

ఇది శ్రీ కణాది మహర్షి చే రచింపఁడి
చర్ల వెంకమాంబా నారాయణశాస్త్రుల
తనయుఁడగు గణపతిశాస్త్రిచే తెనిఁగింపఁబడిన
వై శేషిక మీమాంసా దర్శనమున
ఏడవ అధ్యాయమున
మొదటి అహ్నికము.

ఏడవ యధ్యాయమున రెండవ అహ్నికము

అవతారిక—సంఖ్యాగుణము ఇప్పుడు పరీక్షింపఁబడు చున్నది.

మూ. రూపరసగంధ స్పర్శ వ్యతిరేకా దర్థాంతర మేకత్వం.

7-2-1

సూ. రూపరసగంధ స్పర్శలకంటె వేటగుటవల్ల ఏకత్వము భిన్నమైనది.

రూపాదులు, సంఖ్య పరిమాణము పృథక్త్వము సంయోగ విభాగములకంటె భిన్నగుణముల కుపనితణము. ఘట మొక్కటి, పట మొకటి అనుచోట ఏకత్వము సత్తవలె సామాన్యము కాదు. అది విశేష జ్ఞానము.

మూ. తథా పృథక్త్వము.

7-2-2

సూ. అట్లే పృథక్త్వమును (భిన్నత్వమును)

ఇది దానికంటె వేఱు. ఇత్యాదులు ఉదాహరణము.

మూ. ఏకత్వైక పృథక్త్వయో రేకత్వైక పృథక్త్వా భావో
ఽణుత్వ మహత్త్వాభ్యాం వ్యాఖ్యాతః.

7-2-3

సూ. అణుత్వ మహత్త్వములందు వలెనే ఏకత్వైక పృథక్త్వము లందు ఏకత్వైక పృథక్త్వములు లేవు.

మూ. నిః సంఖ్యత్వా త్కర్మ గుణానాం సర్వైకత్వం నవిద్యతే.

7-2-4

సూ. సంఖ్య లేకపోవుటవల్ల గుణకర్మలకు అన్నిటికి ఏకత్వము ఉండదు.

ద్రవ్యములకే కాని గుణకర్మలకేకత్వాది వ్యవహారము లేదని భావము.

మూ. భ్రాంతం తత్.

7-2-5

సూ. గుణకర్మలందలి ఏకత్వజ్ఞానము భ్రాంతిమూలకము.

అది లాక్షణిక మని భావము.

మూ. ఏకత్వాభావాద్భక్తిస్తు సవిద్యతే.

7-2-6

సూ. ద్రవ్యములందును ఏకత్వము భ్రాంతమన్నచో నింకెక్కడను ఏకత్వ ముండదుగాన నింక గౌణప్రయోగమే యుండదు.

మూ. కార్యకారణయో లేకత్వైక పృథక్త్వాభావా దేకత్వైక పృథక్త్వం సవిద్యతే.

7-2-7

సూ. కార్య కారణములందు ఏక పృథక్త్వములు లేకపోవుట వలన అందు ఏకత్వైక పృథక్త్వము లుండవు.

కార్యమును కారణమును ఒకటిగావు. లేక వేఱును కావు. దారముబట్టయు ఒకటికావు. దారముల గుంపు బట్ట యగు చుండుటచే వేఱును గావు అని భావము.

మూ. ఏత దనిత్యయో ర్వాఖ్యాతం.

7-2-8

సూ. ఇది యనిత్య ద్రవ్యములందును పైదాని యట్లే యని తెలియవలెను.

మూ. అన్యతర కర్మజ ఉభయ కర్మజః సంయోగజశ్చ సంయోగః.

7-2-9

సూ. ఏదో యొకదాని కర్మవలన పుట్టినది, రెండిటి కర్మలవలన పుట్టినది, సంయోగమువలన పుట్టినది అని సంయోగము మూఁడు విధములు.

ఏదో యొకదానివల్ల పుట్టినదాని కుదా:- పరుగెత్తు చున్న పురుషుఁడు కదలకుండు పురుషుని వీపునకు తగులుట. రెండిటివల్ల పుట్టినదాని కుదా:- పోరాడు నిద్దఱు మల్లర సంయోగము. సంయోగజ సంయోగమున కుదా:- అంగుళితరు సంయోగమువల్ల మాస్తతరు సంయోగము.

2 అ. ౨ ఆ.

మూ. ఏతేన విభాగో వ్యాఖ్యాతః.

7-2-10

సూ. దీనిచే విభాగము వ్యాఖ్యానింపఁబడినట్లే.

మూ. సంయోగ విభాగయోః సంయోగ విభాగాభావ

అణుత్వ మహత్త్వాభ్యాం వ్యాఖ్యాతః.

7-2-11

సూ. అణుత్వ మహత్త్వములు అణుత్వ మహత్త్వములు గలవి కానట్లే సంయోగ విభాగములు గలవి కావు.

మూ. కర్మభిః కర్మాణి గుణైశ్చ గుణాః అణుత్వ మహత్త్వాభ్యామితి.

7-2-12

సూ. అణుత్వ మహత్త్వముల చేతవలెనే కర్మలచే కర్మలు కర్మ కల్గినవియు గుణములచే గుణములు గుణములు కల్గినవియు కావు.

మూ. యత సిద్ధ్యభావా త్కార్య కారణయోః సంయోగ విభాగో న విద్యేతే.

7-2-13

సూ. వేఱు వేఱు ఆశ్రయములం దుండక పోవుటవల్ల కార్య కారణములందు సంయోగ విభాగములు లేవు.

మట్టి కారణము, కుండ కార్యము, మట్టికి కుండకు వేఱు వేఱు ఆశ్రయములు లేవు. కాన మట్టికి కుండకు సంయోగము గాని విభాగము గాని యుండవని భావము.

మూ. గుణత్వాత్.

7-2-14

సూ. సంయోగము గుణముగుటవల్ల దానికి సంయోగ విభాగములు లేవు.

శబ్దము గుణముగాన దానితో నర్థమునకు సంయోగ సంబంధము లేదని భావము.

మూ. గుణోఽపిని భావ్యతే.

7-2-15

సూ. సంయోగమునకు వలెనే గుణమునకును సంయోగ విభాగములు లేవు.

మూ. నిష్క్రియత్వాత్,

7-2-16

సూ. గుణము క్రియలేదగుటవల్ల దానికి సంయోగ సంబంధము లేదు.

మూ. అసతి నా స్తీతిచ ప్రయోగాత్.

7-2-17

సూ. పవార్థము లేనపుడు లేదనియు ప్రయోగ ముండుట వలన శబ్దమునకు అర్థమునకు సంయోగ సంబంధము లేదు

ఇంటిలో ఘటము లేదు పటము లేదు ఘంటముండెను పటముండును. ఇత్యాది ప్రయోగములను బట్టి లేని ఘటాదులతో ఘటాద్యర్థములకు సంయోగ సంబంధముగాని సమవాయ సంబంధము గాని లేదని భావము.

మూ. శబ్దార్థా వసంబంధౌ.

7-2-18

సూ. శబ్దార్థములందు సంయోగాది సంబంధములు లేవు

మూ. సంయోగినో దండాత్, సమవాయినో విశేషాచ్చ.

7-2-19

సూ. దండేదులనుబట్టి సంయోగజ్ఞానము కలవిగను, విశేషమునుబట్టియు సమవాయము కలవిగను నుండును.

దండ వంతుడు పురుషుడు అనుచోట దండ సంయోగము కలవాడు పురుషుడని జ్ఞానము కలుగుచున్నది. హస్తీ కుంజరము అన్నచోట ఏనుగు హస్తము (తొండము) కలది అని యవయవమనే సంబంధ విశేషమును బట్టి సమవాయ సంబంధము తోచుచున్నది. కాని యిటు మటశబ్దముగలది ఘటార్థముకలది అనుచో ఘట సంయోగ జ్ఞానము కలుగుట లేదు.

మూ. సామయికశి శబ్దార్థ ప్రత్యయః.

7-2-20

సూ. పూర్వుల సంకేతమువల్ల శబ్దమునకు అర్థజ్ఞానము కలుగుచున్నది.

ఈ శబ్దమున కది యర్థము అను పూర్వుల సంకేతమువల్ల అట్టి యర్థము కలుగుచున్నది. కాని సంయోగాది సంబంధమువలనఁ గాదని భావము. ఆ యర్థజ్ఞానము వ్యవహారమువల్ల కలుగుచున్నదని భావము. దీనిని అభిధ యందును. దీని వివరము నా సాహిత్య సౌందర్య దర్శన ములో వృత్తి ప్రకరణమున చూడదగును.

మూ. ఏక దిక్కాభ్యా మేక కాలాభ్యాం సన్నికృష్ట విప్రకృష్టాభ్యాం షర మపరంచ. 7-2-21

సూ. సమీపమారలైన యేక దిక్కు ఏకకాలముగల వాని వల్ల పరత్వా పరత్వములు కలుగును.

సమీపమం మన్నదానియందు దిక్కుకు సంబంధించిన అపరత్వ తము దూరమందున్న దానియందు దిక్కుకు సంబంధించిన పరత్వము, కన్యస్థునియందు కాలమునకు సంబంధించిన అపరత్వము, జ్యేష్ఠుని యందు కాలమునకు సంబంధించిన పరత్వము.

మూ. కారణ పరత్వాత్ కారణాపరత్వాచ్చ. 7-2-22

కూ. కారణమైన దిక్కాలములకు సంబంధించిన పరత్వా షర త్వముల బట్టి పరత్వాపరత్వ వ్యవహారములు కలుగును.

మూ. పరత్వా పరత్వయోః పరత్వా పరత్వా భావోఽనుత్వ మహత్త్వాభ్యాం వ్యాఖ్యాతః. 7-2-23

సూ. అనుత్వ మహత్త్వములకువలె పరత్వా పరత్వములకు పరత్వా పరత్వములు లేవు.

మూ కర్మభిః కర్మాణి గుణై శ్చ గుణాః. 7-2-24

సూ. కర్మలచే కర్మలును గుణములచే గుణములును తెలియరగు. గుణ కర్మలలో మరల గుణ కర్మ లుండవని భావము.

మూ. ఇహేదమితి యతః కార్యకారణయోః సమామయః

7-2-25

సూ. ఇందులో నిది యన్నది అని యెందువలన కార్య కారణ సంబంధము కలుగునో అది సమవాయము.

దారములలో వస్త్రమున్నది మట్టిలో కుండ యన్నది కాన దారములు వస్త్రములకు, మట్టికుండకు సమవాయ కారణము. ఇక్కడ సంయోగాది సంబంధములు సంబంధింపవు.

మూ. ద్రవ్య గుణత్వః పేథో భావేన వ్యాఖ్యాతః. 7-2-26

సూ. సమవాయ సంబంధము భావ (సత్తా) రూప మగుటచే ద్రవ్యత్వ గుణత్వములకంటె భిన్నము.

సత్తా యనునది యెట్లు ద్రవ్యాదులకంటె భిన్నమైనదో అట్లే సమవాయము నని భావము.

మూ. తత్త్వం భావేన.

7-2-27

సూ. ఏకత్వమును భావరూపమైనది.

ఇది శ్రీ కణాది మహర్షి చే రచింపబడి చర్ల పెంకమాంబా

నారాయణ శాస్త్రిల తనయుఁ డగు

గణపతిశాస్త్రిచే అనువదింపఁ బడిన

వైశేషిక మీమాంసా దర్శనమున

ఏడవ యధ్యాయమున

రెండవ యాహ్నికము.

ఎనిమిదవ యధ్యాయమున రెండవ యాహ్నికము

మూ. ద్రవ్యేషు జ్ఞానం వ్యాఖ్యాతం. 8-1-1

సూ. ద్రవ్యములకు గుఱించిన సందర్భములలో (3 అధ్యాయం) జ్ఞానము గూర్చి చెప్పబడినది.

మూ. తత్రాత్మా మనశ్చా ప్రత్యక్షే. 8-1-2

సూ. ద్రవ్యములలో ఆత్మయును మనస్సు ప్రత్యక్షము కానివి. దిక్కలములును ప్రత్యక్షములు గావని తెలియనది.

మూ. జ్ఞాన నిర్దేశే జ్ఞాన నిష్పత్తి నిధిరుక్తః. 3-1-3

సూ. జ్ఞానమును నిర్దేశించి చెప్పినపుడు జ్ఞాన నిష్పత్తి ప్రకారము చెప్పబడినది.

మూ. గుణకర్మసు సంకృప్తేషు జ్ఞాన నిష్పత్తేః ద్రవ్యం కారణం. 8-1-4

సూ. గుణకర్మలు సంకృప్తములుగా నున్నప్పుడు జ్ఞాననిష్పత్తికి ద్రవ్యము కారణము.

మూ. సామాన్యవిశేషేషేషు సామాన్య విశేషాభావాత్ తతపవ జ్ఞానం. 8-1-5

సూ. సామాన్య విశేషములందు సామాన్య విశేషములు లేక పోవుటవలన దానివల్లనే జ్ఞానము కలుగును. సామాన్యమనగా సత్త. సత్తయందలి విశేషములు ద్రవ్యేషు గుణత్వ కర్మత్వములు. వీటియందు సామాన్య విశేషములగు పృథివీత్వాది రూపత్వాద్యుత్పత్తేః పణాదులు లేకపోవుటచే ఆద్రవ్యత్వాదుల నుండియే జ్ఞానము కలుగునని భావము. అనగా యోగ్యాశ్రయ విశేషముల నుండి ద్రవ్యగత సామాన్యములకును తన్నిజంధమగు సంయక్త సమవాయము నుండి గుణకర్మ గతములకును యోగ్యాశ్రయ విశేషము నుండి తన్నిజంధనమగు సంయక్త సమవేత సమవాయము నుండియు సమవేత సమ

వాయము నుండియు తదితర విషయములకును జ్ఞానము కలుగునని భావము. కంటికి ఘటముతో సంనికర్షణము సంయోగము. కంటి సంయోగము గల ఘటమునవలన చూపముతో సంనికర్షణము సంయుక్త సమవాయము. కంటిసంయోగము ఘటమునందు సమవాయ సంబంధముగా నున్న చూపములో నున్న చూపత్వముతో సంనికర్షణము సంయుక్త సమవేత సమవాయము. ఇవికి శబ్దముతోఁ గల సంనికర్షణము సమవాయము. గుణములకు గుణికి గల సంబంధము సమవాయము ఘటాభావము గలది భూతలము. అనుచోట సంనికర్షణము విశేషణ విశేష్య భావరూపమైఁది ఇత్యా ద్యుదాహరణములు గ్రహించునది.

మూ. సామాన్యవిశేషా పేక్షం ద్రవ్యగుణకర్మసు. 8-1-6

సూ. ద్రవ్యగుణ కర్మలందలి జ్ఞానము సామాన్య విశేషముల నపేక్షించి కలుగును.

ద్రవ్య గుణకర్మలందు ద్రవ్యత్వ గుణత్వ కర్మత్వ విశిష్టములై యున్నది. విశేష్య విశేషణేంద్రియ సంనికర్షణవలన విశిష్ట జ్ఞానము కలుగు చున్నది కాన సామాన్య విశేషాపేక్ష అందు ముఖ్యము. ఇది ద్రవ్యము ఇది గుణము ఇది కర్మ అను విశేషజ్ఞానము కలుగు చున్నదని భావము.

మూ. ద్రవ్యే ద్రవ్యగుణకర్మాపేక్షం. 8-1-7

సూ. ద్రవ్యమందు ద్రవ్యగుణ కర్మల నపేక్షించి జ్ఞానము కలుగును.

గుంటలు కట్టిన తెల్లనిగోవు వెళ్ళుచున్నది. దానిని చూడుము అనుచోట ద్రవ్యమైన గుంటలు విశేషణము. తెల్లని అనునది గుణ విశేషణము. వెళ్ళుచున్నది అన్నది కర్మ. విశేషణములు లేక విశిష్ట ప్రతీతి కలుగదు. కాన జ్ఞానము ద్రవ్యగుణ కర్మల నపేక్షించి కలుగునని భావము.

మూ. గుణకర్మసు గుణకర్మాభావాత్ గుణకర్మాపేక్షం నవిద్యతే. 8-1-8

సూ. గుణకర్మలందు గుణకర్మలు లేకపోవుటవలన వాని జ్ఞానములో గుణకర్మల యపేక్ష లేదు.

మూ సమవాయినః శ్వేత్యా చైవ్యత్వ బుధేశ్వ శ్వేతే బుద్ధిః
తే ఏవ కార్యకారణ భూతే. 8-1-9

సూ సమవాయులగు శ్వేతత్వ శ్వేతత్వ బుద్ధులను బట్టి శ్వేత
పన్నువునందు తద్వస్తుజ్ఞానము కలుగుచున్నది కాన ఇవి కార్య కార
ణము లైనవి.

శ్వేతశరణము ఇత్యాదులలో శ్వేతత్వ సమవాయు యగు
శ్వేతశ్వ గుణములో శ్వేతత్వ విశేషణ జ్ఞానము కారణముగా చెప్పఁ
బడినది. కాన విశేషసంబంధ విశేషణ తత్ జ్ఞానములు విశిష్ట ప్రత్యక్ష
ములో కారణములు.

మూ. ద్రవ్యే వ్యనిత రేతర కారణాః. 8-1-10

సూ. ద్రవ్య విషయక బుద్ధులు పరస్పర కారణములు కావు.
ఒక ద్రవ్యములో నింకొక ద్రవ్యము కారణము కాదు.

ఘటజ్ఞానమును గూర్చి పటజ్ఞానము, పటజ్ఞానమును గూర్చి ఘట
జ్ఞానము కారణములు కావని భావము.

మూ. కారణాయాగ పద్యా త్కారణ క్రమాచ్చ, ఘటపటాది
బుద్ధీనాం క్రమో న హేతుఫల భావాత్. 8-1-11

సూ. ఇంద్రియాన్థ సంకర్షాది కారణము లొక్క మాటుగా
కలుగక క్రమముగా కలుగుటవల్ల ఘటపటాది జ్ఞానములు క్రమముగా
కలుగుచున్నవి కాన హేతుఫలములను బట్టి మాత్రము కాదు.

ఇది శ్రీ కణాద మహర్షి చే రచింపఁబడి,
చర్ల వెంకమాంబా నారాయణశాస్త్రిల
తన యుడగు గణపతిశాస్త్రిచే తెలియింపఁబడిన
వై శేషిక మీమాంసా దర్శనమున
ఎరివిదవ యధ్యాయమున
మొదటి యాహ్నికము.

ఎనిమిదవ యధ్యాయమున రెండవ అహ్నికము

మూ. అయమేష త్వయాశ్చ తం భోజయై నమితి బుద్ధ్యపేక్షం.

8-2-1

సూ. ఇది, అది, నీచే చేయబడినది. వీనిని భుజింపఁ జేయుము ఇత్యాదులు బుద్ధి న పేక్షించిన జ్ఞానములు.

దృష్టేషుభావా దదృష్టే వ్యభావాత్.

8-2-2

సూ. కనిపించు వస్తువులందు కలుగుటవల్లను కనిపించని వాని యందు కలుగకపోవుటవల్లను ఇది అది మొదలగు ప్రత్యక్ష జ్ఞానములు కలుగును.

మూ. అర్థ ఇతి ద్రవ్యగుణకర్మసు.

8-2-3

సూ. ద్రవ్య గుణ కర్మలందు అర్థ మనుపద ముపయోగింపబడును.

మూ. ద్రవ్యేషు పంచాత్మకత్వం.

8-2-4

సూ. ద్రవ్యములందు పంచభూతాత్మకత్వము కలదు.

మూ. భూయస్త్వాత్ గంధవత్వాచ్చ పృథివీ గంధజ్ఞానే

ప్రకృతిః.

8-2-5

సూ. ఎక్కువగా నుండుటవలనను గంధము గలిగిన దగుటవల నను పృథివి గంధజ్ఞానములో ప్రకృతియగును.

ప్రకృతి=ఉపాదాన కారణము.

మూ. తథాఽపస్తేజో వాయుశ్చ రసరూపస్పర్శ జ్ఞానేఽ విశేషాత్.

8-2-6

సూ. అట్లే విశేషము లేకపోవుటవలనను రసరూపస్పర్శ జ్ఞాన ములో నీరు తేజస్సు వాయువులు వరుసగా ప్రకృతులు.

ఇది శ్రీ కణాది మహర్షిచే రచింపఁబడి చర్ల వెంకమాంబా

నారాయణ శాస్త్రిల తనయుఁ డగు

గణపతిశాస్త్రిచే అనువదింపఁ బడిన

వైశేషిక మీమాంసా దర్శనమున

ఎనిమిదవ యధ్యాయమున - రెండవ అహ్నికము.

తొమ్మిదవ యధ్యాయములో మొదటి అహ్నికము

మూ. క్రియాగుణ వ్యవదేశాత్ ప్రాగసత్. 9-1-1

సూ. క్రియాగుణ వ్యవహారము లేకపోవుటవలన కార్యము ఉత్పత్తికి ప్రార్థము లేనదే.

ఘటము తయారై న పిదప ఘటమున్నది, తీసికొనిరమ్ము, ఘటము నల్లనిది మొదలైన వ్యవహారములు కలుగుచున్నవి కాని అది తయారగుటకు ముందు ఆవ్యవహారములు లేవు. కాన అది తయారగుటకు ముందు లేనదే. ఇది యభావములో ఒకరకము. అభావము ప్రాగభావము ప్రధ్వంసాభావము, అన్యోన్యాభావము, అత్యంతాభావము అని నాలుగు రకములు. దీనిని ప్రాగభావమందురు. దీని ప్రతీతి వ్రత్యతానుమానముల వల్ల కలుగుచున్నది.

మూ. స వసత్. 9-1-2

సూ ఉన్నది నశించినపిదప లేనిదగును.

దీనిని ప్రధ్వంసాభావ మందురు.

మూ. అసతః క్రియాగుణ వ్యవదేశాభావా దర్థాంతరం. 9-1-3

సూ. లేనివానికి క్రియాగుణ వ్యవహారము లేనందువల్ల క్రియాగుణ వ్యవహారములు గల సత్పదార్థము వేరొక పదార్థము.

మూ స చ్ఛాసత్. 9-1-4

సూ. ఉన్నదికూడ లేదవి వ్యవహరింపబడు చున్నది. అశ్వము గోవుకాదు, గోవు అశ్వముగాదు. ఘటము పటముగాలేదు. అశ్వము అశ్వమగు గోవుకాదు. గోవు అశ్వమగు అశ్వముకాదు. ఇట్లే మిగిలినవి. ఇది మూడవరకము. దీని అన్యోన్యాభావమందురు.

మూ. యచ్చాస్య దసద్ తస్తద్ సత్. 9-1-5

సూ. ఏది చెప్పబడినదాని కంటే భిన్నమైన యభావమో. అది అత్యంతాభావము.

ఆకాశ పుష్పపరిమళము, గొడ్డురాలి కొడుకు కుందేటికొమ్ము ఇవి యన్ని ఎప్పుడును ఉండవు. కాన అత్యంతా భావమందురు.

మూ. అసంతతి భూత ప్రత్యక్షౌ భావాత్ భూతస్మృతేః విరోధి
ప్రత్యక్షవత్. 9-1-6

సూ. వస్తువులు ప్రత్యక్షము కాకపోవుటవల్ల ఆవస్తు స్మృతివల్ల
ద్వంద్వంశకు విరోధులగు వస్తువులు ప్రత్యక్షమైనట్లు లేనిదని వ్యవహారము
కలుగుచున్నది.

ఘటములేనిది, ఘటమునశించినది అను వానిలో ఇప్పుడు ఘటము
లేకున్నను ఇదివఱకటి ఘటము యొక్క స్మృతివలన ఘట ప్రత్యక్షము
కలుగుచున్నది. ఇది ఇదివరలో చెప్పిన ప్రధ్వంసా భావము.

మూ. తథాభావే భావప్రత్యక్షత్వాచ్చ. 9-1-7

సూ. అట్లే ప్రాగభావమునందును ఊహలో భావవస్తు ప్రత్యక్ష
మగుటవలనను వ్యవహారము కలుగుచున్నది.

మూ. ఏతేనాభుతోఽగౌ రధర్మశ్చ వ్యాఖ్యాతః 9-1-8

సూ. దీనిచే అఘటము అగోవు అధర్మము మొదలగునవి
వ్యాఖ్యానింపఁ బడినవి.

ఘటము పటముగాదు మొదలగు అన్యోన్య భావ రూపములు
దీనివల్ల నయినవని భావము.

మూ. అభూతం నాస్తి త్యనర్థాంతరం. 9-1-9

సూ. అభూతము లేదు అనునవి పర్యాయపదములు. జలమందు
వృథవీర్వములేదు వృథవియందు జలత్వములేదు మొదలగు వ్యవహార
ములలో ఇప్పుడులేదు అను ప్రతీతినిబట్టి ఎప్పుడునులేదు అను వ్యవ
హారము ప్రత్యక్ష మగుచున్నదని భావము.

మూ. నాస్తి ఘటో గేహ ఇతి ఘటర్య గేహ సంసర్గ సృతి
సీధః. 9-1-10

సూ. ఇంటిలో ఘటములేదు అన్నపుడు యింకొక యింటిలో
నున్న ఘటమునకు ఈ యింటిలో సంసర్గము నిషేధింపఁబడినది.

మూ. ఆత్మన్యాత్మ మనసోః సంయోగ విశేషాత్ ఆత్మ ప్రత్యక్షం. 9-1-11

సూ. ఆత్మయందు ఆత్మ మనస్సుల సంయోగవిశేష ముండుట వల్ల ఆత్మ ప్రత్యక్ష మగుచున్నది.

మూ తథా ద్రవ్యాంతరేషు ప్రత్యక్షం. 9-1-12

సూ. అట్లే యితర ద్రవ్యములందు ఇతర ద్రవ్య ప్రత్యక్ష జ్ఞానము కలుగుచున్నది.

మూ. అసమాహితాంతః కరణా ఉపసంహృత సమాధయ స్తేషాంచ. 9-1-13

సూ. సమాధికి దూకులై ఉపసంహరించిన సమాధి గలవా రికి ద్రవ్యాంతర ప్రత్యక్ష జ్ఞానము కలుగును.

మూ. తత్సమవాయాత్ కర్మగుణేషు. 9-1-14

సూ. మనస్సంయోగము గల ద్రవ్యములతో సమవాయమువలన ద్రవ్యాంతరములందు తత్తత్కర్మగుణ ప్రత్యక్ష జ్ఞానము కలుగును.

మూ. ఆత్మ సమవాయాత్ ఆత్మగుణేషు. 9-1-15

సూ. ఆత్మ సంయోగి సమవాయమువలన ఆత్మ గుణములందు యోగులకు ప్రత్యక్ష జ్ఞానము కలుగును.

ఇది శ్రీ కణాది మహర్షి చే రచింపఁబడి చర్ల వెంకమాంబా
నారాయణ శాస్త్రుల తనయుఁ డగు
గణపతిశాస్త్రిచే అనువదింపఁ బడిన
వై శేషిక మీమాంసా దర్శనమున
తొమ్మిదవ యధ్యాయమున
మొదటి అహ్నికము.

తామిద్దవ యథాయమున రెండవ అహ్నికము

మూ. అస్యేదం కార్యం, కారణం, సంయోగి, విరోధి సమ
వాయి, చేతిలింగం. 9-2-1

నూ. దీని కిది కార్యము, దీని కిది కారణము, దీని కిది సంయోగి,
దీనికిది విరోధి, దీని కిది సమవాయి అను వానికి వాని జ్ఞానము లింగము.

ఘాతాదులు నిప్పు యొక్క కార్యములు. వర్షమునకు మేఘము
కారణము. చర్మమునకు శరీరము సంయోగము గలది. వాయు మేఘ
సంయోగము వర్షాభావమునకు విరోధి, గుణాదులు వస్త్రాదుల సమ
వాయి, వీని సంబంధము తత్త ద్విషయక జ్ఞానము లింగమని భావము.

మూ. అస్యేదం కార్య కారణసంబంధశ్చావయవా ద్భవతి.

9-2-2

నూ. దీనికిది కార్యము కారణము అని యన్నపుడు ఆ కార్య
కారణ సంబంధమును అవయవమును బట్టి కలుగు చున్నది.

కార్య కారణ సంబంధము పంచావయవ వాక్యమును బట్టి
తెలియును. ప్రతిజ్ఞ హేతువు ఉదాహరణము అవయవి నిగమనము
అనునవి అనుమాన ప్రమాణములొని పంచావయవ వాక్యములు. పర్వ
తము నిప్పు గలది అన్నది ప్రతిజ్ఞా వాక్యము. పొగ యండుటవలన
అన్నది హేతువు. ఎట్లన వంటయిల్లు, ఎక్కడెక్కడ పొగయన్నచో
అక్కడక్కడ నిప్పుగలది అన్నది అవయవి. అట్లే యీ పర్వతము
నిప్పుగలది అన్నదిగమనము.

మూ. ఏతేన శబ్దం వ్యాఖ్యాతం.

9-2-3

నూ. దీనిచే శబ్దజ్ఞానము వ్యాఖ్యానింప బడినది.

వ్యాప్తి పక్ష ధర్మతాజ్ఞానముచే జ్ఞానము కలిగినట్లే ఆపులను
బట్టి ఆకాంతో సన్నిధ్యాదులను బట్టి శబ్ద సంబంధజ్ఞానము కలుగును.

మూ. హేతు రపదేశో లింగం ప్రమాణం కరణమిత్య
సర్థాంతరం. 9-2-4

సూ. హేతువు అపదేశము లింగము ప్రమాణము కరణము అను
నవి పర్యాయపదములు.

మూ. అస్యేదమితి బుద్ధ్యపేక్షితత్వాత్. 9-2-5

సూ. దీనికి ఇది కార్యము మొదలుగునవి బుద్ధి నపేక్షించి
యుండుటవలన ఉపమానాదులు ఆ లింగమువలన కలిగినవె యగును.

ఆది పదముచే అర్థాపత్తి సంభవము అభావము గ్రహింపఁ
బడినవి. గవయ మృగము గోసవృశ మైనది అనుచోట శబ్దము ద్వారా
అనుమానమె కలుగుచున్నది అర్థాపత్తి:—దేవదత్తుడు బలిసి యున్నాడు.
పగలు భుజింపడు. రాత్రి భుజింపడే బలియుట కుదురదు కాన రాత్రి
భుజించుచున్నాడను అర్థము ఆసన్న మగుచున్నది. సంభవము
నూఱుగో పది పదిలో అయిదు ఇట్లు పెద్దదానిలో చిన్న దుండుట,
ఉపమానాదులు లింగమువలననే సిద్ధించినవి వేఱుకావని భావము.

మూ. ఆత్మ మనసో సంయోగవిశేషా త్సంస్కారాచ్చ స్మృతిః 9-2-6

సూ. ఆత్మ మనస్సుల సంయోగ విశేషమువల్లను సంస్కారము
వల్లను స్మృతి కలుగును.

మూ. తథా స్వప్నః. 9-2-7

సూ. అట్లే స్వప్నము పూర్వానుభూత సంస్కారము వల్ల
గలుగును.

మూ. స్వప్నాంతికం. 9-2-8

సూ. స్వప్నములోని విషయము సంస్కారము వల్లనే కలుగును.

మూ. ధర్మాచ్చ. 9-2-9

సూ. ధర్మమువల్లను స్వప్నమున ననేక విషయజ్ఞాన మగును.

మూ. ఇంద్రియ దోషాత్ సంస్కార దోషాచ్చ అవిద్యా.

9-2-10

సూ. ఇంద్రియముల దోషమువల్లను సంస్కార దోషము వల్లను
అవిద్య కలుగును.

మూ. తద్దుష్ట జ్ఞానం.

9-2-11

సూ. అది దోషసహితే జ్ఞానము.

మూ. అదుష్టం విద్యా.

9-2-12

సూ. దోషము లేనిది విద్య.

మూ. ఆర్షం సిద్ధదర్శనంచ ధర్మేభ్యః.

9-2-13

సూ. ధర్మములవల్ల ఆర్షజ్ఞానము సిద్ధ దర్శనమును గలుగును.

ఆర్షజ్ఞానము — ఋషుల యతీతా నాగతాది జ్ఞానము సిద్ధదర్శ
నము = అణిమాది సిద్ధులకు సంబంధించిన జ్ఞానము.

ఇది శ్రీ కణాది మహర్షి చే రచింపఁబడి
చర్ల వెంకమాంబా నారాయణశాస్త్రిల
తనయఁడగు గణపతిశాస్త్రిచే తెనిఁగింపఁబడిన

వై శేషిక మీమాంసా దర్శనమున

తొమ్మిదవ అధ్యాయమున

రెండవ అహ్నికము.

పదవ యధ్యాయమున మొదటి అహ్నికము.

మూ. ఇష్టానిష్ట కారణ విశేషాత్ విరోధాచ్చ మిధః సుఖదుః
ఖయో ర్థాంతరభావః. 10-1-1

సూ. ఇష్టానిష్టములకు కారణవిశేష ముండుట వలనను సుఖదుః
ఖములు అవి యొకదాని కొకటి విరోధులగుటవల్లను పరస్పరము అవి
భిన్నములు.

సుఖము=ఇష్ట కారణజన్యము. దుఃఖము=అనిష్టకారణ జన్యము.
ఇవి ఒకచోట నుండవు.

మూ. సంశయ నిర్ణయాయతరా భావశ్చ జ్ఞానాంతర శ్చే హేతుః.
10-1-3

సూ. సుఖదుఃఖములలో సంశయ జ్ఞానముగాని నిశ్చయ జ్ఞానము
గాని లేకపోవుటవలన సుఖదుఃఖములు జ్ఞానరూపములు కావు.

అందుచే జ్ఞానరూపములుకావు కాన జ్ఞానములో అంతర్భవింపవు.

మూ. తయో ర్నిష్పత్తిః ప్రత్యక్ష తైః కాభ్యాం. 10-1-5

సూ. ప్రత్యక్షానుమానములవలన సంశయ నిశ్చయ జ్ఞానములతో
పుట్టుచున్నవి.

సుఖ దుఃఖములు నిషయములను బట్టియు మనోరథములను
బట్టియు అభిమానమును బట్టియు అభ్యాసమును బట్టియు అవి సిద్ధింపక
పోవుటను బట్టియు కలుగుచున్నవే కాని ప్రత్యక్షానుమానముల
వలన గలుగవు.

సంశయ నిశ్చయములకును సుఖదుఃఖములకును గల భేద వివేచన
అని తేలియవలయు.

మూ అభూ దిత్యపి. 10-1-4

సూ. అనుమానములో ఉండెను, ఉండును అనునట్టి అతీతాద్వి
ప్రకారకజ్ఞానము కలుగును.

పర్వతమందు నిప్పు ఉండెను. ముందుండును అను జ్ఞానము
అనుమానమువలనఁ గలుగును. ఇట్లు సుఖదుఃఖములు ఉండవని భావము.

మూ. సతిచకార్యాదర్శనాత్.

10-1-5

సూ. ఇంద్రియార్థ సంనికర్ష యున్నను వాప్యది జ్ఞానమున్నను కార్యమగు సుఖదుఃఖములు క్షిప్రిపకపోవుటవల్ల అవి ప్రత్యక్షానుమానములవల్ల గల్గునవి కావు

మూ. ఏకార్థ సమవాయి కారణాంతరేషు దృష్టత్వాత్.

10-1-6

సూ. సుఖదుఃఖములు ఏకార్థ సమవాయి కారణాంతరములందుఁ జూడఁబడక పోవుటవలన అవి జ్ఞానరూపములు కావు.

ధర్మము సుఖేచ్ఛ సుఖసంపాదన యత్నము స్రక్చందనాది జ్ఞానము. ఇవి సుఖమును గూర్చి ఏకార్థ సమవేతములై (ఒకే యర్థమున సమవేతములై = అసాధారణ కారణములై) యున్నవి. అధర్మము అనిష్ట కంటకాది జ్ఞానము ఇవి దుఃఖమును గూర్చి అసాధారణ కారణములు. వీనిలో సుఖదుఃఖములు చూడబడుటవలనను జ్ఞానము అసాధారణ కారణమును అపేక్షింపక పోవుటవలనను ఇవి జ్ఞానరూపములు కావని భావము.

మూ. ఏకదేశ ఇత్యస్మిన్ శిరఃపృష్ఠ ముదరం మర్మాణి తద్విషేషస్త ద్విశేషేభ్యః

10-1-7

సూ. ఏకదేశమందు ఆసుఖదుఃఖము లున్నవన్నచో ఒకటే యయిన శరీరమందున్న తల వీపు పొట్ట మర్మములు మొదలగు వానికి తత్కారణ విశేషములనుబట్టి భేదము కలుగునట్లు వీనికి భేదముకలుగును.

తల వీపు మొదలైనవి లోని విశేషములను బట్టి పరస్పరము భిన్నములై నట్లు విషయాదులందున్న సుఖదుఃఖములు విషయాది జ్ఞానములకంటె భిన్నములని భావము.

ఇది పదవ అధ్యాయమున మొదటి అహ్నికము.

పదవ అధ్యాయములో రెండవ అహ్నికము

మూ. కారణమితి ద్రవ్యే కార్య సమవాయాత్. 10-2-1

సూ. కార్యములందు సమవాయ సంబంధముతో నుండుటవలన కారణ మనునది ద్రవ్యమునం దుండును. వస్త్రమునకు దారములు సమవాయి కారణము. ఈసమవాయి కారణములైన దారములు ద్రవ్యములని భావము.

మూ. సంయోగాద్వా. 10-2-2

సూ. సంయోగమువల్లఁగాని ద్రవ్యములు నిమిత్త కారణములు గూడ నగును.

వస్త్రముతో నూలుకండెలు నాడులు సంయోగమంది యుండుట వలన ద్రవ్యములైన కండెలు మొదలగునవి నిమిత్తకారణము లగునని భావము.

మూ. కారణే సమవాయాత్ కర్మాణి. 10-2-3

సూ. సంయోగాది సమవాయ కారణమందు సమవాయ కారణ ముగా నుండుటవలన కర్మలు అసమవాయి కారణములగును.

మూ. తథా రూపే కారణై కార్థ సమవాయాచ్చ. 10-2-4

సూ. అట్లే అవయవములందున్న రూపాదిగుణములందు అవయవి యందున్న రూపములకు సమవాయి కారణమైన అవయవిలోఁ గూడ ఏకార్థ సమవాయి కారణముగా నుండుటవలన అసమవాయి కారణత్వము కలుగును.

మూ. కారణ సమవాయాత్ సంయోగః పటస్య. 10-2-5

సూ. సమవాయి కారణమందు సమవాయి కారణముగా నుండుటవలన సంయోగము పటాదులందు అసమవాయి కారణ మగుచున్నది.

మూ.. కారణ కారణ సమవాయాచ్ఛ.

10-2-6

సూ. కారణమునందున్న కారణమైన దాని నుండు సమవాయి కారణముగా నుండుటవలన సంయోగము అసమవాయి కారణమగును.

కారణములైన తూల పిండములవలన వృద్ధిపొందిన తూల పిండ మందున్న మహత్త్వమునందు తూలపిండ ద్వయ సంయోగము ప్రచ యాభిధానమైన కారణము సమవాయముగా నుండుటవలన అందు సంయోగము సమవాయముగా నుండును.

మూ. సంయుక్త సమవాయా దగ్నే ర్వైశేషికం.

10-2-7

సూ. అగ్ని యొక్క విశేషగుణము సంయుక్త సమవాయ మగుటవలనఁ బాకజములందు నిమిత్తకారణ మగును.

మూ. దృష్టానాం, దృష్ట ప్రయోజనానాం దృష్టా భావే ప్రయోగోఽభ్యుదయాయ.

10-2-8

సూ. శాస్త్ర దృష్టములైన కర్మలకును శాస్త్ర దృష్టములైన ప్రయోజనములకును దృష్టఫలము లేనపుడు తత్కర్మాచరణము అభ్యుదయముకొఱ కగును.

శాస్త్రములందు దృష్టములైన యాగ దాన స్నానాది కర్మల కును 'స్వర్గకామో యజేత్' స్వర్గము కోరువాడు యజ్ఞము చేయ వలెను. "అగ్నిహోత్రం జహుయాత్ స్వర్గకామః" స్వర్గముకోరు వాడు అగ్నిహోత్రమునందు హోమము చేయవలయును. దేవతలను ఆహ్వానింపవలెను. ఇత్యాది ప్రయోజనములకును ప్రత్యక్షఫలము కనిపింప నపుడు తదాచరణమువలన అపూర్వమను సంస్కారము (చేసిన కర్మలు ఫలితము కలుగువరకు అపూర్వమగు సంస్కారము కలుగుననియు అది స్వర్గాది ఫలములకు పరలోకమునకు కారణమయి యుండునని పెద్ద లందురు) కలిగి దానివలన అభ్యుదయము కలుగునని భావము.

ఆ కర్మాచరణమువలన అవృష్టమైన వుణ్యము అపూర్వ రూప
ముగా నుండి యుత్తరోత్తర జన్మలందు ఫలముకొఱ కగునని భావము.

మూ. తద్వచనా దామ్నా యస్య ప్రామాణ్యం. 10-2-9

సూ. అతని (ఈశ్వరుని) వచన మగుటవల్ల వేదము ప్రమాణము.

ఇది శ్రీ కణాది మహర్షి చే రచింపఁబడి చర్ల వెంకమాంబా

నారాయణ శాస్త్రుల తనయుఁ డగు

గణపతిశాస్త్రి చే అనువదింపఁ బడిన

వై శేషిక మీమాంసా దర్శనమున

పథవ యధ్యాయమున

రెండవ ఆహ్నికము.

సర్వము సమాప్తము.